

De Gentse breigoed G. Demeester (187

Van bonnetteriewinkel
van kwaliteit

dfabriek

'3 – 1963 – 1986)

tot producent
itsondergoed

AUTEUR: Marc Hanson

In 1948 vierde de Gentse firma Gaston Demeester feestelijk zijn 75-jarig bestaan. In zijn editie van zaterdag 11 december schreef Het Volk: “75 jaar geleden werd te Roeselare de breigoederenfabriek Gaston Demeester gesticht, welke later naar Gent in de Keizer Karelstraat verplaatst werd. Dezer dagen werd dit jubileum met luister gevierd door beheer en personeel.”

In 1873 hadden de ouders van Gaston in Roeselare een winkeltje in bonnetterie geopend. Vanaf 1890 hadden zij de zaak voortgezet in de Keizer Karelstraat in Gent en in 1910 was hun zoon Gaston met een breigoedatelier begonnen. In 1963 kocht een Zottegemse breigoedfabriek het familiebedrijf. Die behield haar Gentse productie- en verkoopafdeling tot in 1986.

In 1937 kocht Gaston Demeester enkele arbeiderswoningen op de hoek van Apostelhuizen en de Abeelstraat. Hij liet ze slopen en vervangen door een nieuw bedrijfsgebouw dat de vorige langs Apostelhuizen en de Abeelstraat verbond. Er werd ook een conciërgewoning in verwerkt. Net naast het straatnaambordje Abeelstraat: de naam van de firma. Rechts onderaan om de hoek ziet men nog een klein stukje van de conciërgewoning. Links vooraan, op de andere straathoek, een opslagplaats van brouwerij Meiresonne.

Foto uit 1938 van Studio J. Buyens uit Gent. Archief van het Priester Poppe-instituut.

Onderzoek naar de kroniek van een familiebedrijf

De afgelopen jaren vroeg Marc Hanson, auteur van dit artikel, aan heel wat mensen of ze wel eens gehoord hadden van Avion, een merk van ondergoed. Bijna iedereen antwoordde bevestigend, sommigen hadden het zelf gedragen, droegen het nog of wisten te vertellen dat het van goede kwaliteit was. Maar waar het bedrijf gevestigd was of welke familie erachter zat, daar wist niemand iets van. En dat terwijl het gerenoveerde fabrieksgebouw nog altijd overeind staat. Die discrepantie tussen merk en producent en het ontbreken van enige publicatie over beide, waren voor de auteur een uitdaging om het verleden van dat stukje industrieel erfgoed uit de doeken te doen. Het was daarbij niet de bedoeling een soort gedenkboek van het bedrijf te schrijven. Marc Hanson schetst wel een bondige bedrijfs-geschiedenis binnen de regionale, Belgische en, waar nodig, internationale context van de breigoednijverheid. Pas binnen dat ruimer verband krijgt de industriële 'couleur locale' een duidelijke meerwaarde.

Over de Gentse breigoednijverheid in de 19de en 20ste eeuw is zeer weinig gepubliceerd, behalve enige regels in enkele oude(re) bijdragen en wat statistische gegevens in een paar publicaties van het SERUG (Seminarie Economische Geschiedenis Rijksuniversiteit Gent). Over de Gentse textielnijverheid in de hedendaagse periode werden enkele licentiaatsverhandelingen gemaakt, die de breigoedsector meestal niet vermelden. Zowel in de Jaarverslagen (Bestuurlijke Vertogen) van de provincie Oost-Vlaanderen als in de jaarlijkse Verslagen van de stad Gent - die geregeld citeren uit de jaarrapporten van de Kamer van Koophandel - komt de Gentse breigoednijverheid maar weinig ter sprake. In de eerste reeks gaat het af en toe over de toestand van de breisector in de arrondissementen Sint-Niklaas en Aalst, in de tweede gaat de aandacht bijna exclusief naar de grote textielsectoren en/of -fabrieken.

Een bedrijfsarchief bleef niet bewaard. Het vrij vroeg en kinderloos overlijden van de stichter en de verkoop van het bedrijf in 1963, verklaren dat voor een deel. Voor zijn onderzoek was de auteur bijgevolg aangewezen op allerlei bronnen die direct of indirect enige informatie voor de industriële geschiedenis bevatten. Voor de periode na de Tweede Wereldoorlog kon hij een tiental oud-personeelsleden interviewen. De meesten hadden weinig of niets bijgehouden. Enkelen hadden de 'materiële herinneringen' aan hun vroegere bedrijf om uiteenlopende redenen onlangs opgeruimd. Hieronder leest u het verhaal van deze 'vergeten' breigoedfabriek.

Winkelier en fabrikant in bonnetterie (1873-1910)

De jaren in Roeselare (1873-1890)

In 1873 begon het jonge echtpaar E. Demeester-Wiemée in Roeselare een winkel in bonnetterie en mercerie. Emiel Theophiel Demeester (° Roeselare

04.09.1850 - + Gent 08.11.1927), zoon van een schoenmaker, was op 23 augustus van dat jaar in Gent getrouwd met Virginie Regina Wiemée, dochter van een kleermaker en een naaister uit de Bagattenstraat. De term bonnetterie is afgeleid van het Franse bonnet, een (gebreid) hoofddeksel zonder rand, dat tot in de 19de eeuw courant gedragen werd in gevangenissen, weeshuizen, pensionaten en allerlei andere instellingen voor kinderen en volwassenen. Het was een vast onderdeel van het 'uniform'. In de 19de eeuw verkochten dit soort winkels een uitgebreid assortiment van breigoederen voor dames, heren en kinderen, meestal in wol of katoen: mutsen, lijfrokken, kousen, sokken, handschoenen, sjaals, schouderdoeken, onderbroeken, onderhemden en -rokken, gilets, spencers (trui zonder mouwen), etc. Mercerie, eveneens een Frans leenwoord, slaat op allerlei kleine benodigdheden voor het uitoefenen van handwerk en het afwerken van kleding zoals knopen, band, lint, voering, ...

De beslissing van het jonge echtpaar om een bonnetteriezaak op te starten in de Rodenbachstad was geen toeval. De moeder van Emiel was naaister en zijn schoonouders en vrouw waren eveneens werkzaam (geweest) in de kledingsector in de grootste textielstad van Vlaanderen. Ook Roeselare had toen al een eeuwenlange textieltraditie. In de 19de eeuw bewerkte men er vooral vlas. Tientallen spinnerijen en weverijen verschaften werk en inkomen aan honderden huisgezinnen. In 1849 begonnen dynamische plaatselijke ondernemers met een eigen Kamer van Handel en Nijverheid, los van die van Ieper, waar ze eerst bijhoorden.

De nieuwe zaak opende in de Noordstraat, een drukke winkelstraat. Vooral Virginie hield de winkel open, terwijl Emiel wordt vermeld als winkelier, handelaar en 'koopman in sayettegoed', dus in getwijnd wollen brei- en stopgaren. In 1883 telde de Mandelstad 54 kooplieden in katoen en wollegoed, van wie er twaalf in de Noordstraat gevestigd waren. Veel artikelen werden aanvankelijk aangekocht in de traditionele Waalse breigoedcentra zoals Doornik en Leuze, sommige ook in Gent, de geboortestad van Virginie. De zaken gingen goed want na enkele jaren verhuisde de winkel naar een eigen, groter pand in dezelfde straat. Verwonderlijk was dat niet want vanaf ca. 1870 kende de breigoedsector in ons land een boost door de groeiende binnenlandse vraag, de vlotte aanvoer van katoen na afloop van de Amerikaanse Secessieoorlog en belangrijke technische verbeteringen in het mechanisch breien.

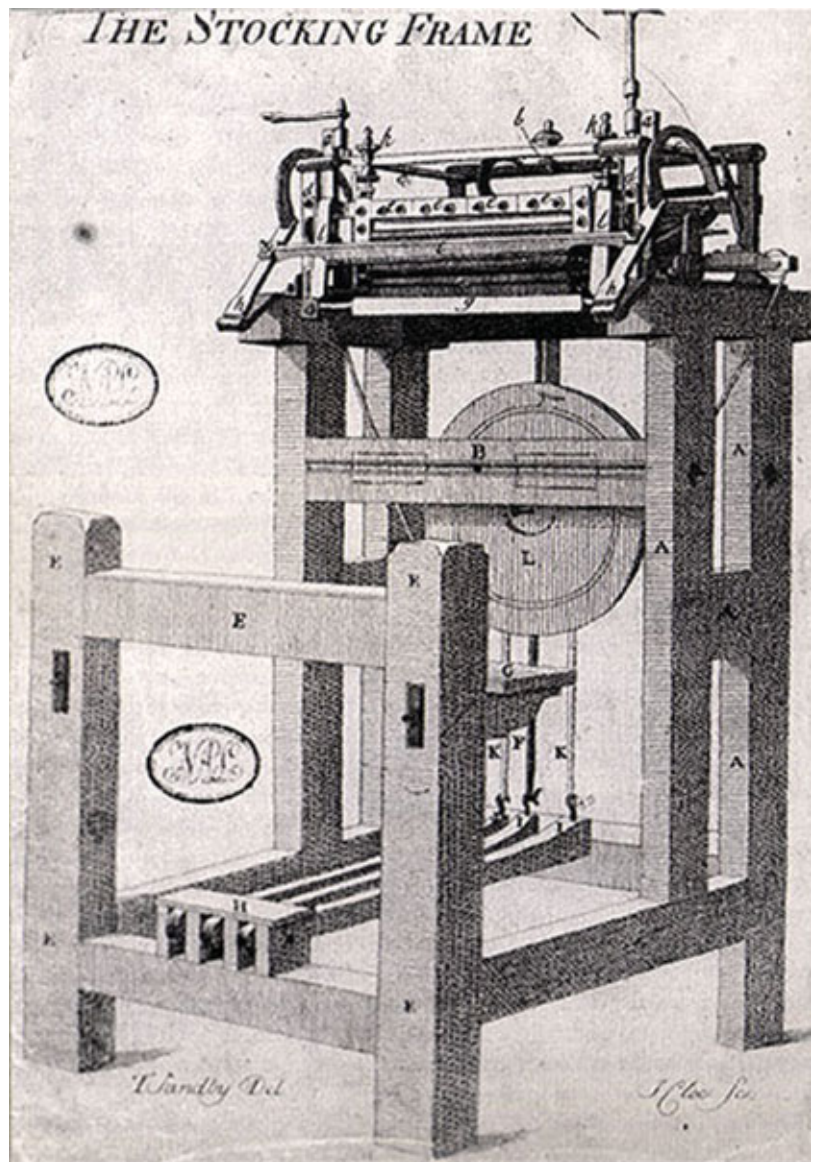
Op de wereldtentoonstelling van Parijs in 1867 demonstreerde de Amerikaanse uitvinder Isaac Lamb evenals zijn Franse evenknie Buxtorf een nieuwe handbreimachine met op- en neergaande klepnaalden, die ze onafhankelijk van elkaar hadden ontwikkeld. De twee uitvinders hadden zich laten inspireren door eerdere nieuwigheden en verbeteringen

aan de 19de – eeuwse breimachine(s). Beide machines waren compact, relatief goedkoop, makkelijk te bedienen en ze lieten een snelle en degelijke productie toe van een uitgebreid gamma breisels. De allereerste types haalden al tien maal zoveel steken als een geofende breister. In de volgende jaren zou het rendement van de machines verder verhogen, onder andere door een grotere werkbreedte. Negentien textielwerkgevers van Roeselare namen als groep deel aan die tentoonstelling en werden er onderscheiden.

De verspreiding van deze nieuwe *tricoteuses mécaniques* of *knitting machines*, had op korte en lange(re) termijn enkele belangrijke gevolgen voor de Belgische breinijverheid. Vooreerst verloren de traditionele breigoedcentra in Henegouwen (Doornik, Péruwelz, Quevaucamps, Leuze) hun eersterangspositie ten voordele van nieuwe Vlaamse centra zoals Aalst, Zottegem en Sint-Niklaas. De Waalse centra werden geremd door hun wantrouwen tegenover de nieuwe machines, het gebrek aan topkwaliteit, innoverende producten en technisch onderwijs gespecialiseerd in bonnetterie. Vooral Sint-Niklaas kende een snelle opgang als breigoedproducent dankzij lage prijzen en (nieuwe) kwaliteitsproducten. Terwijl de weinige bonnetteriewinkels in de Wase hoofdstad tot ca. 1870 hun artikelen in Gent bestelden, snoepten de vele kleine fabrikanten nu een deel van de klanten van hun vroegere Gentse leveranciers af. Die laatsten deden nu zelfs op hen een beroep als onderaannemers.

Een tweede ingrijpend gevolg van de technische vernieuwingen hield verband met het toenemend modebewustzijn bij de gegoede klassen. Het machinale, regelmatigere machinebreigoed concurreerde bepaalde artikelen totaal uit de markt en stimuleerde de aankoop van nieuwe (bv. kinderkleding) bij een modebewust(er) publiek. De sterke toename van vrouwelijke arbeidskrachten in de sector was een derde gevolg. De vroegere breistoel van William Lee (1589), die ruim twee eeuwen praktisch ongewijzigd bleef, was een log toestel in een houten frame dat met de voeten op pedalen werd bediend. Dat was zwaar werk dat alleen door mannen werd verricht, die het vak generatie na generatie hadden doorgegeven binnen een beperkt aantal lokaal verankerde families. Nu gingen vrouwen de nieuwe, veel eenvoudiger machines bedienen, zowel thuis als in ateliers, terwijl slecht betaalde meisjes allerlei voorbereidende en afrondende werkjes opknaptten. Hun rekrutering verliep vlot, want Vlaanderen had nog grote reserves aan vrouwelijke arbeidskrachten, vooral in gemeenten en dorpen rond de stedelijke centra.

Een sterke stijging van de breigoedproductie was een vierde gevolg van de technische omwenteling. Die toename werd nog versterkt doordat verscheidene groepen voor productie zorgden, van de handelaars en winkeliers in bonnetterieartikelen die de nieuwe machines aankochten tot en met eenvoudige arbeidersgezinnen, waar vrouw en kinderen een ma-

chine op afbetaling kochten of er een huurden. De productiestijging leidde tot een prijsdaling, die op haar beurt de verkoop stimuleerde. In 1867 betaalde men 60 centiemen tot één frank om een paar kousen te laten maken, twintig jaar later kostte datzelfde werk nog maar 25 centiemen. Het gevolg was dan weer dat sommige onderaannemers het zout in de pap niet meer verdienden, werkkrachten moesten ontslaan of er zelfs helemaal de brui aan gaven.

Bonnetterie Demeester-Wiemée in Gent (1890-1910)

Eind jaren 1880 besliste Emiel Demeester om zijn zaak naar de Arteveldestad over te brengen. Door familiebezoeken en handelscontacten was hij goed bekend met de stad, die toen bijna 150.000 inwoners telde tegenover slechts goed 20.000 voor Roeselare. Binnen haar muren telde Gent vele bevolkingslagen, gaande van paupers en arbeiders tot superrijke katoen- en vlasbaronnen. Vooral de gegoede en meer modebewuste (hoge) burgerij was een potentiële klant voor de groeiende, maar conjunctuurgevoelige sector van de bonnetterie. Rond die tijd

De (oudste!) breistoel van de Engelsman William Lee (1589) was een log toestel in een houten frame dat met de voeten op pedalen werd bediend. Een exemplaar ervan kan men bekijken in het nieuwe stadsmuseum van Sint-Niklaas (Zwijgershoek).

In dit huis op de hoek van de Keizer Karelstraat en de Sint-Kristoffelstraat (nu nr. 204) begon Emiel Demeester in 1890 zijn bonnetteriezaak.

deed er zich bovendien een evolutie voor in de vrouwelijke onderkleding, die begon bij wie hoog op de sociale ladder stond. Zo begonnen vrouwen meer en meer katoenen of flanellen onderbroeken en onderjurken te dragen. Niet alleen de wijzigende mode in de bovenkleding (bv. de opkomst van de hoepelrok) hield hiermee verband, maar ook de groeiende aandacht voor hygiëne, een kenmerk van de toenemende medicalisering van de samenleving vooral vanaf de tweede helft van de 19de eeuw. Die nieuwe onderkleding verruimde uiteraard het assortiment van de bonnetterie,verruiming waar een attente zakenman als Emiel Demeester snel op inspeelde.

In 1888 kocht hij een ruim herenhuis uit 1853 met drie bouwlagen onder schilddak in de prestigieuze Keizer Karelstraat in Gent, op de hoek met de Sint-Kristoffelstraat. De Keizer Karelstraat was ca.1840 door een nog grotendeels onbebouwd gebied van tuinen en boomgaarden aangelegd als een breed, kaarsrecht lint van bijna een halve kilometer, afgeboord met 'stadspaleizen' en grote herenwoningen. Zij verbond het kopstation aan het Zuid (1837) via de Stationsstraat en het eveneens nieuwe J. van Arteveldeplein (nu Sint-Annapplein) vlot met het stadscentrum. In de zomer van 1889 liet Demeester de sobere gelijkvloerse gevel in imitatieblokken vervangen door drie 'vitrines' in spiegelglas. De nieuwe, nu neoclassicistische winkelpui, was centraal bekroond met een fronton. Omdat Emiel toen nog in Roeselare woonde, gaf hij aannemer August Couez de toestemming om alle nodige stukken in verband met de verbouwing in zijn naam te ondertekenen. In 1901 zou de winkelpui aanzienlijk worden versoberd: het fronton bleef, maar de imitatieblokken keerden terug en het spiegelglas werd door gewoon glas vervangen.

In de lente van 1890 verhuisde het gezin Demeester van Roeselare naar Gent, waar het op 20 april werd ingeschreven. Er waren toen vijf kinderen tussen vier

en vijftien jaar, van wie één meisje. Gaston (° Roeselare 01.06.1883), die later de zaak zou voortzetten, was bijna zeven en volgde lager onderwijs in de vlakbij gelegen (kost)school van Nieuwenbos, die sinds 1810 door de zusters van Onze-Lieve-Vrouw van Namen gevestigd was in de gebouwen van een van de oudste gewezen cisterciënzerinnenabdijen in Vlaanderen. Daar werd de basis gelegd voor zijn goede kennis van het Frans. Daarna zou hij een technische en handelsopleiding volgen.

De keuze van de Keizer Karelstraat als vestigingsplaats voor zijn bonnetteriezaak was goed doordacht. In 1891 waren er volgens de Wegwijzers van Gent 46 bonnetteriezaken met een opvallende concentratie langs de Zuid-Noordas van Nederkouter, Veldstraat, Langemunt, Geldmunt en een uitloper naar het eerste deel van de Burgstraat. In de drukke Keizer Karelstraat, die veel winkels en handelszaken telde, was er toen geen bonnetterie gevestigd, net zo min als in de omgeving richting Dampoort. In de tegenovergestelde richting lagen er drie dergelijke winkels langs de oude Brabantdam en twee in de nieuwe Vlaanderenstraat, alle vijf dicht bij elkaar gelegen. In de volgende jaren zouden drie ervan verdwijnen. De winkel Demeester heeft ook klanten geworven van buiten Gent dankzij de vele passanten die zich via de aantrekkelijke straat van het Zuidstation naar het centrum begaven. De keuze van de straat en de mooi ogende 'vitrine' gaven de indruk dat bonnetterie Demeester zich vooral richtte op een (meer) kapitaalkrachtig publiek, maar de latere versobering lijkt er dan weer op te wijzen dat de zaak ook kopers met een bescheiden(er) budget over de drempel wilde halen.

Zoals toen gebruikelijk was, werkte Emiel Demeester volgens het uitgiftesysteem, dat tot na de Eerste Wereldoorlog zou overleven. Van de 235 breigoedfabrikanten die op deze manier in ons land werkten, waren er in 1896 honderd actief in Oost-Vlaanderen. De anderen werkten in kleine ateliers, al of niet voor eigen rekening. Echte gemechaniseerde breigoedfabrieken op stoomkracht, zoals in het buitenland, kwamen nauwelijks voor. 'Breiwerkfabrikant' Demeester voorzag de thuisarbeidsters die contractueel aan stukloontarief voor hem werkten, van de nodige grondstoffen (vooral wol en katoen) en eventueel ook van een breimachine (de huur werd van het loon afgehouden). Het vinden van geschikte thuiswerksters stelde geen grote problemen, want voldoende gehuwde vrouwen met jonge kinderen en meisjes verkozen dit werk boven het harde labuur in de grote Gentse textiel fabrieken. Ze konden het combineren met hun huishoudelijke taken en de wat oudere kinderen konden een handje toesteken. Sommige machinebreisters hadden het beroep geleerd in een instituut van religieuzen, die een breiatelier hadden waar de opleiding belangrijker was dan de productie. Naargelang het contract werden de (half)afgewerkte kousen, mutsen, sjaals en onderkle-

De Keizer Karelstraat (paars) op een gedeelte van het *nouveau plan parcellaire* van J. Gevaert en Van Impe uit 1878. In het laatste deel van deze straat, voorbij de Kapucijnenham, liggen de drie huizen (oranje) die een belangrijke rol hebben gespeeld in het privé- en/of professionele leven van vader en zoon Demeester. De keuze van de ca. 1840 aangelegde straat als vestigingsplaats voor de bonnetteriezaak van Emiel Demeester was goed doordacht. Het was eind 19de eeuw een aantrekkelijke handelsstraat met veel winkels en passanten naar en van het centrum en er was geen gelijkaardige zaak gevestigd.

ding wekelijks of om de veertien dagen afgehaald of naar de Keizer Karelstraat gebracht, waarna het loon werd uitbetaald.

De beschreven werkwijze vereiste een secure administratie, die ook nodig was om het loon te berekenen. Goede breisters konden 2 tot 2,5 frank per lange werkdag verdienen, afhankelijk van het feit of ze op een eigen dan wel op een gehuurde machine werkten. Bepaalde afwerkingen (bv. aan de kousen een goede pasvorm geven) gebeurden in een klein 'atelier' in het huis, dat geleid werd door mevrouw Demeester, geholpen door haar dochter Rachelle (°Roeselare 10.02.1880). Klein onderhoud en dito herstellingen - bv. het vervangen van een gebroken naald - gebeurden altijd door de thuisarbeidsters zelf en op hun

kosten. De technische aspecten van de machines genoten de belangstelling van de jonge Gaston. In zijn vrije tijd en tijdens de vakanties hielp hij om het afgewerkte thuiswerk op te halen. Zo geraakte hij vertrouwd met de vele facetten van de bonnetterie.

Emiel zal zich de verhuizing naar Gent niet hebben beklagd, want de zaken gingen goed. Na 1895 kende de Oost-Vlaamse breigoednijverheid een gestage groei, die samenviel met een heropleving van de Belgische economie. De stijgende lonen en koopkracht vergrootten de aankoop van machinaal gebreide onderen bovenkleding, die voor een groot deel van de bevolking nog een luxeproduct was. Hardwerkende middenstanders als Demeester konden ruime winstmarges realiseren. Zij moesten geen grote investier-

In dit huis op het einde van de Keizer Karelstraat (nu nr. 185) woonde het echtpaar Gaston Demeester-Van Mele van 1910 tot 1918. Vader Emiel liet de erker plaatsen in het jaar dat zijn zoon Gaston in het huwelijk trad.

gen doen in fabrieksgebouwen en meer geperfectioneerde machines, terwijl ze geen last hadden van allerlei wettelijke bepalingen, looneisen, stakingen en verenigingen van werknemers die zich begonnen te roeren. Ze konden zich ook handhaven tegenover de constantere kwaliteitsproductie in de (grotere) ateliers en de weinige gemechaniseerde breifabrieken in ons land, omdat ze uitsluitend in eigen stad, regio of land verkochten aan een minder veeleisend cliënteel. In de Franse en Duitse grote centra waren de klanten veel modebewuster en pikten zij nieuwe trends en modellen sneller op.

Een familiaal breigoedatelier professionaliseert (1910-1944)

Nieuwe start afgeremd door de oorlog (1910-1918)

Voor bonnetterie Demeester was 1910 een belangrijk jaar. Zoon Gaston, die al enkele jaren met zijn

vader had samengewerkt, trouwde, verliet het ouderlijk huis en nam de leiding van de familiezaak op zich. Op 16 juli 1910 kocht vader Emiel van tandarts Gabriel Duivenpaart een ruime herenwoning wat verder in de Keizer Karelstraat richting Arteveldeplein. Na enig aandringen kreeg hij op 26 augustus van het College de toestemming om op de eerste verdieping een houten beglaasde erker aan te brengen en gelijkvloers nog wat verbeteringen te laten uitvoeren. Toen zijn zoon op 24 december 1910 in het huwelijk trad met Maria Van Mele (° Gent 18.01.1888 – 31.04.1984) was het huis in orde.

Maria Van Mele was een dochter uit het tweede huwelijk van haar vader Raymond (° Kalken 29.08.1842 - + Gent 01.04.1914) met Leonia Masselus. Na zijn eerste huwelijk (Bellegem 04.09.1863) met Maria Angelica Meyvis had hij in Lokeren gewoond en gewerkt. In 1884 verhuisde hij met zijn groot gezin naar Gent, waar uit zijn tweede huwelijk nog drie kinderen zouden geboren worden. Van 1887 tot 1907 had hij een kleine brouwerij aan de Visserij, die zou worden overgenomen door zoon Leo (° Gent 24.11.1884). Zowel Gaston als zijn vrouw kwamen dus uit een gezin van kleine katholieke zelfstandigen. Door ondernemingszin, hard werken, spaarzaamheid en een winstgevend product hadden beide gezinnen een behoorlijke welstand opgebouwd.

Gaston gooide het over een andere boeg. Hij beseftte dat het uitgiftesysteem zijn beste tijd had gehad en in plaats van winkel te houden, wilde hij zelf aan winkels en handelaars kwaliteitsartikelen leveren. De productie ervan was alleen mogelijk in een eigen atelier, waar hij het hele fabricatieproces kon overzien en zorgen voor een goede werkorganisatie en aangepaste uitrusting. Misschien werd hij ook gestimuleerd door zijn oudere broer Ernest (° Roeselare 11.10.1877), die een paar jaar eerder een eigen breigoedatelier had opgezet aan de Kasteellaan. Zijn plan was ook realistisch, want in tegenstelling met de megafabrieken in de (Gentse) textiel, waren de nodige investeringen in de breigoedsector eerder bescheiden te noemen. Daarom kwamen nogal wat handelaars en zelfs werknemers in de verleiding om zonder voldoende voorbereiding en ervaring zelf te beginnen produceren. Door de oorlog of door de economische crisis van de jaren 1930 zouden veel van die bedrijfjes kopje onder gaan.

In tegenstelling met Sint-Niklaas, Aalst en Zottegem was Gent maar een bescheiden centrum voor breigoedindustrie. De textiel werd er helemaal beheerst door de grote spinnerijen en weverijen met honderden of duizenden werknemers. De concurrentie was er dus zeker niet onoverkomelijk. Dat blijkt ook uit het aantal fabrikanten van bonnetterie. Kort voor de oorlog waren er naast de broers Demeester maar negen breigoedproducenten, van wie zeven in Gent zelf, één in Sint-Amansberg en één in Ledeborg. In

het begin van de jaren 1930 waren al die ateliers, opgericht tussen ca. 1900 en 1910, al weer verdwenen, behalve de firma Cracco, die in 1926 van de Burgstraat naar Gentbrugge was verhuisd. Daarentegen waren er in 1911 ruim zeventig winkels en/of handelszaken in bonnetterie. Geregeld verdwenen er, maar er kwamen nieuwe voor in de plaats. Al die zaken waren voor Gaston potentiële klanten.

In afwachting van een ruimere locatie begonnen hij en zijn vrouw hun atelier in het huis van zijn vader, waar ruimte vrijgekomen was doordat ondertussen alle kinderen de deur uit waren. Zijn minder getalenteerde jongste broer Robert (° Gent 07.04.1886) was na zijn middelbaar onderwijs bij de Gentse jezuiten (retorica 1906), ingetreden bij de paters redemptoristen in Sint-Truiden. In 1911 wierf Gaston een eerste arbeidster aan, een meisje van vijftien. Zij zou tot de pensioenleeftijd in de firma werkzaam blijven. Kort nadien nam hij nog een jonge medewerkster als magazijnbediende aan. Zij verzorgde ook de klantendienst voor de winkeliers. In die eerste jaren hielp de vrouw van Gaston eveneens bij het klaar maken, verzenden of thuisbrengen van de bestellingen. De zaak begon juist goed te lopen toen de Eerste Wereldoorlog roet in het eten strooide. Door allerlei Duitse maatregelen en vooral door gebrek aan grondstoffen viel de productie volledig stil. In januari 1918 kondigde de bezetter aan dat in de winkels alle voorwerpen van lingerie, bonnetterie en mercerie in beslag zouden genomen worden.

Groei van de breinijverheid tijdens het interbellum

Tijdens het interbellum bleef textiel de ruggengraat van de industriële bedrijvigheid van de provincie Oost-Vlaanderen. Gerekend naar tewerkstelling stond de breigoednijverheid daar in 1937 op de vijfde plaats na de grote(re) sectoren katoen, interieurtextiel, veredeling en wol. Meer dan de helft van de nationale tewerkstelling in de bonnetterie was toen in Oost-Vlaanderen gevestigd met als belangrijkste centra: Sint-Niklaas (bovenkleding), Aalst (kousen) en Zottegem (onderkleding). In het topjaar 1928 werd in de toenmalige Vak- en Beroepsschool Sint-Antonius te Sint-Niklaas het Technisch Instituut voor Breikunde opgericht. Die breitechnische opleiding was uniek in België en trok leerlingen van heinde en verre aan. In Gent bleef de aanwezigheid van deze relatief jonge gemechaniseerde subsector van de textiel vrij beperkt. Het is bv. opvallend dat de productie van het ondergoed van het Gentse bedrijf De Grootte (nu Eskimo in Melle) in Ronse gebeurde. Een kleine concentratie van een zestal bonnetterieruimten deed zich voor in het sterk groeiende Sint-Amandsberg. De helft ervan begon in 1928.

De sterke groei van de (Oost-)Vlaamse breigoednijverheid na 1918, ondanks de wankelende economie in de eerste naoorlogse jaren, was vooral te danken aan de stijgende binnenlandse vraag. Door de Eerste Wereldoorlog waren de stocks volledig uitgeput en

de winkels stonden te trappelen om zich te bevoorraden. De vraag naar gebreide onder- en bovenkleding steeg ook door de veranderende mode ('zijden kousen', glimmende onderjurken, pullovers voor vrouwen, gebruik van andere stoffen enz.), de toenemende hygiëne en de groeiende sportbeoefening (fietsen, paardrijden, schermen, tennis, wielrennen, voetbal, boksen) door de goede standen, de burgerij en een deel van de arbeidende klasse. Ook vrouwen gingen zich vrijer bewegen en deden meer aan sport. In 1928 besliste het IOC (Internationaal Olympisch Comité) dat voortaan ook vrouwen mochten deelnemen aan de Olympische Spelen.

Er waren ook groeimogelijkheden voor Belgische (vooral Vlaamse) producenten, maar die export bleef zeer bescheiden. Terwijl in 1937 ongeveer de helft van de totale Oost-Vlaamse textielproductie werd uitgevoerd, beliep die voor breigoed en confectie samen maar 3,7%. Sanitary Underwear Company (S.U.C.), dat in 1909 onder impuls van Joseph Schockaert in Zottegem was opgericht en dat in 1963 de firma G. Demeester zou kopen, was dan ook een uitzondering. De Sanitary, opgericht met kapitaal van enkele Belgische zakenfamilies en van een Londense groothandelaar in breigoed, produceerde onderkleding die bijna uitsluitend voor het Britse Gemenebest was bedoeld.

De economische crisis van de jaren dertig betekende ook voor de breigoednijverheid een serieuze terugval met groeiende werkloosheid en prijsdalingen. De stocks in de bedrijven werden alsmaar groter, ook omdat de handelaars speculeerden op verdere prijsdalingen. In Gent gingen zeven of acht (jonge) bedrijven definitief voor de bijl. Vooral de firma's die (bijna) uitsluitend voor de export werkten, kregen het zwaar te verduren. De Belgische breigoedexport viel van 2.500 ton in 1931 terug naar 620 ton in 1934; vooral de export naar Groot-Brittannië stuikte catastrofaal in elkaar. In 1932 gingen ook de markten van Nederland, Denemarken en Noorwegen door de drastische deviezenbeperking verloren. Sanitary had uiteraard zwaar te lijden onder de recessie en lag in 1930 volledig stil. Vanaf 1931 wist het zich te redden door de binnenlandse markt aan te boren, zijn assortiment te verruimen (ook damesondergoed), belangrijke bestellingen voor het Belgische leger in de wacht te slepen en nieuwe buitenlandse markten aan te boren. Andere bedrijven wisten de crisisjaren te overleven door zich in het buitenland - vooral Zeeuws-Vlaanderen had een sterke aantekingskracht - te vestigen.

In het algemeen wisten de kleine(re) familiebedrijven zoals Demeester de crisis beter te overleven dan de grote bedrijven, omdat ze uitsluitend voor de binnenlandse markt - die zich sneller herstelde - of zelfs de eigen regio produceerden en niet afhankelijk waren van de grote banken. In 1938 had de tewerkstelling in de Belgische breigoednijverheid weer

Boven: In dit huis met erker in de Keizer Karelstraat (nu nr. 127) woonde het echtpaar Gaston Demeester-Van Mele vanaf 1918. Na de dood van haar man in 1942 bleef mevrouw Demeester er wonen tot aan haar overlijden in 1984. Hier was tot 1963 ook de administratieve zetel van het bedrijf gevestigd.

Onder: Een actueel zicht op de achtergevel met halfronde uitbouw en een deel van de grote tuin van de vroegere directeurswoning, een tuin die doorloopt tot aan Apostelhuizen.

het peil van 1930 bereikt: ongeveer 18.000 arbeiders en bedienden. Het herstel van de tewerkstelling en de revival van de sector na de ergste crisisjaren was in belangrijke mate te danken aan het breien en verwerken tot ondergoed van interlock. In 1929 was het patent dat de Amerikanen Scott en Williams hierop in 1909 verworven hadden, verlopen, zodat dit dubbel breigoed ook in België volop kon worden geproduceerd en verwerkt. De firma Demeester heeft snel en volop gebruik gemaakt van deze nieuwe opportuniteit.

Kopen, bouwen en verbouwen (1918-1942)

Op 14 september 1918 kocht Gaston Demeester van de broers Joseph en Pierre De Staercke, respectievelijk priester en kunstschilder, een mooie, grote herenwoning uit 1852 met een diepe tuin die reikte tot aan Apostelhuizen, waar er een koetsuitgang was. Links van die tuin lag een complex van huizen, grote gebouwen, tuinen en binnenplaatsen dat achter de huizen (tuinen) van de Keizer Karelstraat doorliep tot aan de huidige Kapucijnenham en dat eigendom was van de vzw Parochiale Werken van Sint-Baafs. Het lot omvatte ook vier werkmanshuizen, kant Apostelhuizen, met een gezamenlijke grondoppervlakte van één are. Het huis lag op ongeveer 50

meter van zijn ouderlijke woning aan de onpare kant van de Keizer Karelstraat. Door gerichte aankopen van (beluik)huizen in 1921, 1922, 1928, 1937 en 1942, en door slopen en (ver)bouwen, wist hij zijn bedrijf uit te breiden tot een totale grondoppervlakte van 1.396 m².

Zijn eerste bescheiden atelier en magazijn werden in 1919 gerealiseerd door de verbouwing van drie arbeidershuizen langs Apostelhuizen, die het echtpaar al in bezit had. Vanaf 1923 tot 1938 liet Gaston dan in snel tempo verscheidene nieuwe bedrijfsgebouwen optrekken met de hoofdgevel(s) eerst langs Apostelhuizen, daarna ook langs de Abeelstraat. Hij deed hiervoor een beroep op de Gentse architect Edmond Haché (° Gent 16.08.1884 – 02.01.1934), die zijn opleiding had gekregen aan het bekende Gentse Sint-Lucasinstituut van de broeders van de Christelijke Scholen. De uitvoering van de werken gebeurde door de broers Van Autryve, aannemers te Gent.

In een eerste fase (1923-1924) werden de verbouwde arbeidershuizen gesloopt en vervangen door een onderkelderde (opslag kolen) nieuwbouw van drie bouwlagen onder een variant van het sheddak (dak met twee schuine vlakken, waarvan het steil hellende beglaasd is) om binnenin een goed gespreid daglicht te krijgen. Het gebouw moest met een gevellengte van 12,60 m langs Apostelhuizen, onderdak bieden aan twee nieuwe ateliers, een nieuw magazijn en een refter voor het personeel. Het sloot aan bij een eerder gerealiseerde 'achterbouw'. In 1925 liet Gaston, na afbraak van vier arbeiderswoningen, een tweede bedrijfsgebouw optrekken, waarvan de voorgevel in het verlengde van de vorige lag. Het skelet van het gebouw bestond uit stevig gefundeerde hoofdpijlers en vloeren uit ter plaatse gestort gewapend beton. Die vloeren werden gestut door I-vormige stalen balken op ijzeren zuilen. De bijna twintig meter lange straatgevel van twee bouwlagen was verdeeld in zes traveeën, die van elkaar gescheiden waren door gemetselde lisenen (versierende verticale banden), die het geheel vertikaal ritmeerden. De invulling bestond uit bakstenen, bovenaan meer gevarieerd, metselwerk. In 1927 werd het gebouw met een tweede verdieping verhoogd.

Na de afbraak van een klein beluik aan de Abeelstraat liet de bouwheer in 1929 op die plaats een ruim magazijn en bureaus optrekken, bestaande uit twee bouwlagen. Het betrof in hoofdzaak een 'achterbouw'. Nog in hetzelfde jaar vroeg en kreeg hij de toestemming om de constructie met een verdieping te verhogen. In september werden de drie al in 1918 aangekochte arbeiderswoningen aan Apostelhuizen gesloopt. Op die plaats en op een strook tuin werden in 1933-1934 drie traveeën van drie bouwlagen aangebouwd in dezelfde stijl als de zes bestaande.

Nu was bijna de hele straatgevel vanaf het huidige nr. 24 van Apostelhuizen tot aan de hoek met de

Legende

- Woonhuis met tuin
- vzw Parochiale Werken St.-Baafs Gent
- Bedrijf G. Demeester in 1927
- Uitbreiding in 1929
- Uitbreiding in 1933
- Uitbreiding in 1937
- Bedrijf Avion

Op basis van een kadasterplan uit 1927

Links onder: In 1929 liet G. Demeester aan de Abeelstraat een ruim magazijn en bureaus optrekken. Nog in hetzelfde jaar zou de constructie met een verdieping worden verhoogd. *Foto van Studio J. Buyens uit Gent*

Rechts onder: De nieuwe bedrijfsgebouwen van de firma Demeester uit 1925-1927 langs Apostelhuizen (nu nr. 26). Links stonden toen nog enkele arbeidershuizen die verhinderden dat beide bedrijfsgebouwen werden verbonden. Dat zou in 1937 gebeuren. *Foto van Studio J. Buyens uit Gent. Archief van het Priester Poppe-instituut*

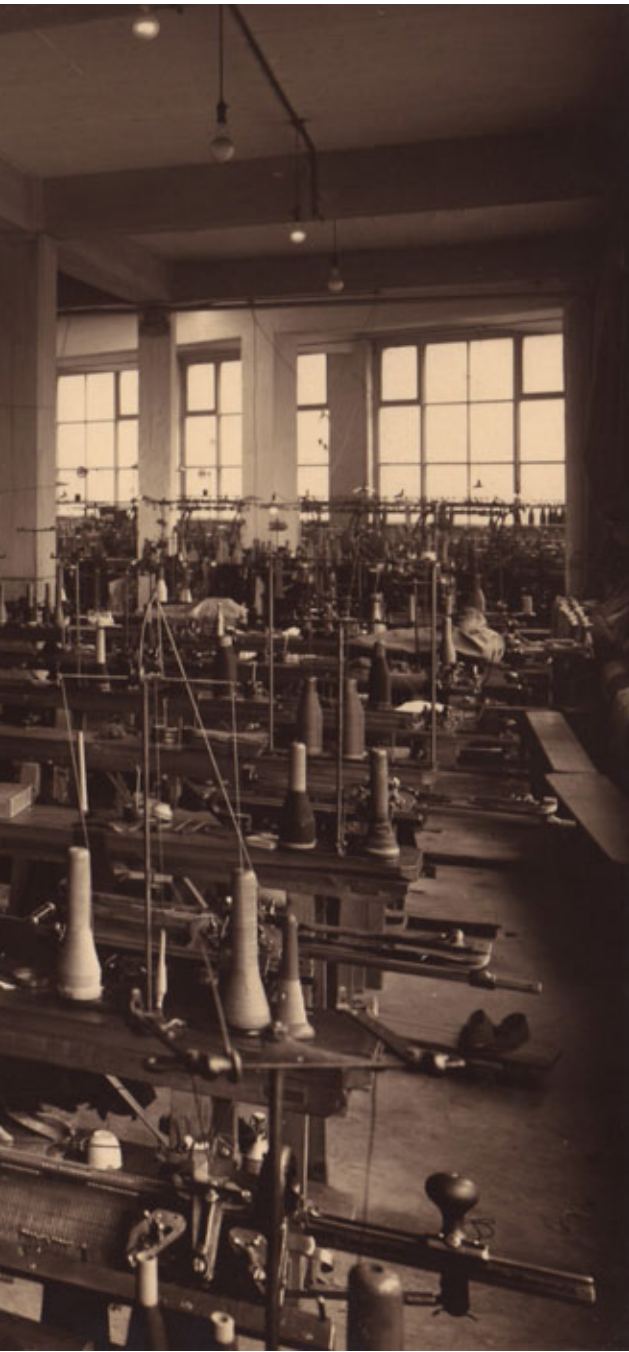

Boven: Zicht op de 'bobijnderij', waar het breigaren dat door de spinnerij werd geleverd, eerst werd overgespeld op de typische flesvormige spoelen voor de breimachines. Let op de betonnen vierkante zuilen die de betonnen vloer (brandveiligheid!) dragen en op de lederen aandrijfriemen. De ramen zorgden voor het nodige natuurlijke licht, belangrijk in alle textielbedrijven. *Foto uit de jaren dertig. Archief van het Priester Poppe-instituut*

Rechts boven: Detailfoto van de bobijnderij. Op de bovenste verdieping werd het sheddak gedragen door stalen balken op gietijzeren zuilen.

Rechts midden: Rondbreimachines met een kleine diameter voor het breien van kousen en sokken

Rechts onder: Foto van een deel van de bedrijfsgebouwen vanuit de tuin van de directeurswoning
Foto's uit de jaren dertig. Archief van het Priester Poppe-instituut

Abeelstraat, ingenomen door de bedrijfsgebouwen van bonnetterie G. Demeester, die doorliepen in de Abeelstraat. Enkele arbeiderswoningen verhinderden dat beide fabrieksgevels werden samengevoegd. In 1937 wist Gaston die woningen aan te kopen en in augustus kreeg hij de toestemming om ze te slopen en op die plaats een bedrijfsgebouw in te passen. Een andere architect ontwierp een bedrijfsgebouw, dat langs Apostelhuizen ook een conciërgewoning omvatte. Het gelijkvloers ervan was een souterrain, de drie slaapkamers lagen op de eerste verdieping. Het gebouw voorzag magazijnen in de kelder- en tussenverdieping, op de eerste verdieping een nieuwe refter en op de tweede verdieping een nieuw atelier. Na de voltooiing van die lange gevel vonden er alleen nog een paar verbouwingen en verbeteringen plaats aan de zuidkant van de privétuin.

Nadat hij zijn privéwoning had gekocht, koos Gaston Demeester ervoor om zijn bedrijf ten zuiden van de tuin ervan uit te bouwen. Hij bezat daar al een paar eigendommen en uitbreiding in noordelijke richting was onmogelijk. Voor iemand die voortdurend met zijn zaak bezig was, was het natuurlijk handig om ze vlak naast de deur te hebben. De vestigingsplaats in de binnenstad leverde trouwens geen noemenswaardige problemen op door de relatieve kleinschaligheid van het bedrijf, dat bovendien weinig milieubelastend was. Ze leverde wel duidelijke voordelen op: Gent en de Gentse regio waren toen de belangrijkste afzetmarkt van de firma, de leveranciers van grondstoffen (bv. katoengarens) waren er gevestigd en het Dampoortstation was vlakbij. Ten slotte deed de bonnetterie vooral een beroep op vrouwelijke werkkrachten. Deze vermeden liever een lange pendelafstand en werkten bij voorkeur in de nabijheid van hun woonplaats. Ze trokken meestal per fiets of met het openbaar vervoer naar het werk.

Een snel groeiende "Manufacture de Bonnetterie" (1919-1940)

De keuze voor kousen en onderkleding

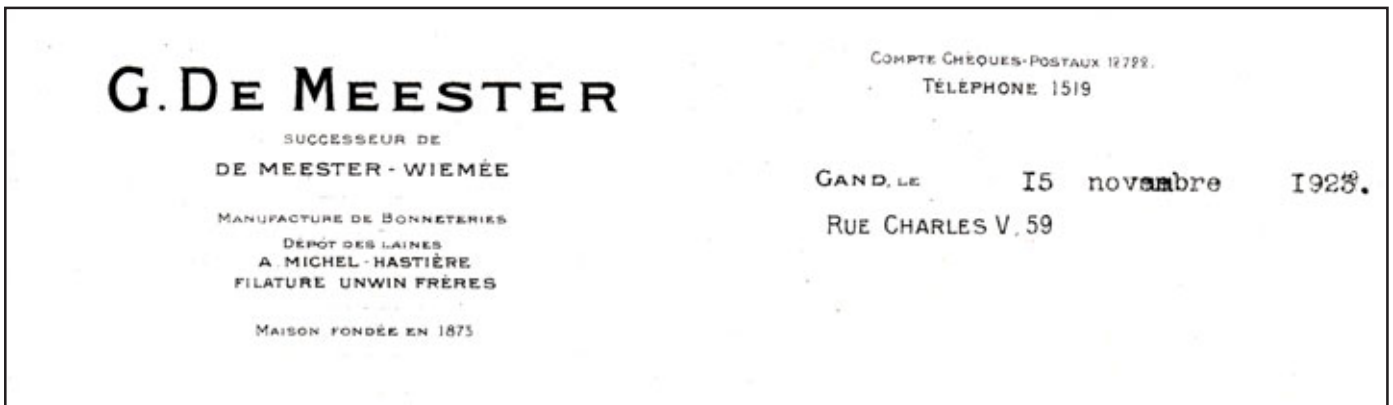
'G. De Meester. Manufacture de Bonneteries' was een typisch familiebedrijf. Omdat de directeurswoning een deel van het bedrijf was, liepen leven en werk van Gaston door elkaar heen. Hij had een druk

leven, want hij nam de grote beleidsbeslissingen, was jarenlang bouwheer, en in de beginperiode combineerde hij allerlei taken, die één na één over verschillende personen zouden worden verdeeld. Het leiden van zo'n snel groeiend breigoedatelier was geen sinecure. Die ateliers, die meestal van vader op zoon of van moeder op dochter overgingen en waar dikwijls een gemoedelijke sfeer hing, werkten met eigen familiekapitaal en waren onafhankelijk van de banken. In België waren zij de standaard. Ze onderscheidden zich van de grote, sterk gemechaniseerde breigoedfabrieken met honderden arbeidsters, die voorkwamen in Frankrijk, Groot-Brittannië of Duitsland. In 1924 schonk Gaston, in geval van overlijden, bij notariële akte - het echtpaar was toen nog altijd kinderloos - al zijn roerende en onroerende goederen aan zijn echtgenote, wellicht om een gedwongen verdeling van de zaak volgens het Belgisch erfrecht te vermijden.

Breiateliers hadden op de eerste plaats een productieafdeling, waar vooral mannen de machines afstelden, bedienden en herstelden. Omdat elke breimachine één soort product (breisel) maakte, was Gaston snel verplicht een productkeuze te maken. Die keuze had dan weer gevolgen voor wat er in de 'confectie' afdeling gebeurde, waar van de gebreide stof afgewerkte artikelen werden gemaakt. Hij koos voor kousen en sokken, een traditioneel breigoedartikel en voor een toen veel jongere toepassing van breigoed: onderkleding. In die laatste keuze zal hebben meegespeeld dat Sint-Niklaas, het sterkste breigoedcentrum van België, zich vooral toelegde op bovenkleding. De keuze voor kousen kan zijn ingegeven door de eigen lange ervaring in deze en door de massale vraag naar het artikel. In ons land werden er in de jaren twintig anderhalf miljoen dozijn kousenparen per jaar verbruikt, waarvan 80 procent Belgisch fabricaat was.

De fabricage van kousen

Kousen en sokken werden tijdens het interbellum nog vaak gefabriceerd op de klassieke handbreimachines in kleine ateliers. Die werkwijze vergde nog veel ambachtelijk werk en topkwaliteit kon er niet geleverd worden. In zijn atelier breide Gaston katoenen en wollen kousen en sokken zonder naad voor mannen en kinderen op automatische kousenrond-

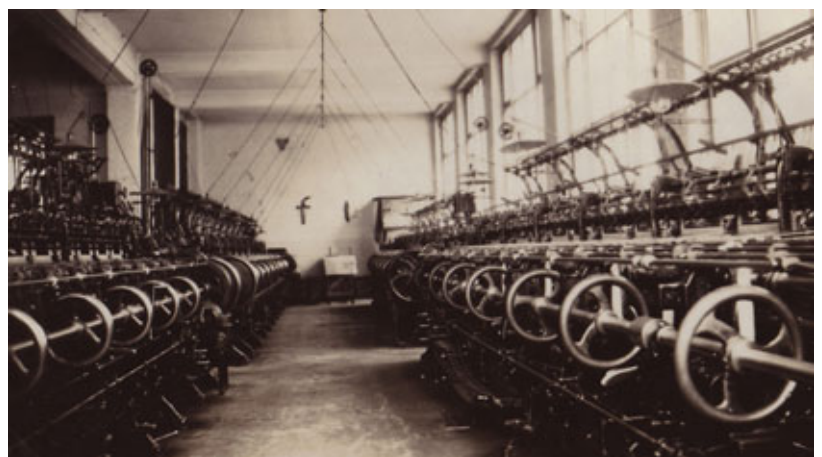
breimachines met een kleine diameter. Vanaf het einde van de 19de eeuw begonnen verscheidene firma's in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Duitsland deze machines te produceren. Demeester koos voor de Bentley Komet van The Bentley Engineering co LTD uit Leicester die verdeeld werd door Breimachinehandel D.A. de Knegt nv met vestigingen in Amsterdam en Antwerpen. Andere bekende producenten waren Stibbe, eveneens uit Groot-Brittannië, en Mayer uit Duitsland.

De productie van de fijnere, modieuze dameskousen met naad achteraan vergde een grotere investering. Die werden immers gebreid op grote en dure cottonmachines, waarvan de naam verwijst naar William Cotton, een Engelse uitvinder die in 1868 een eerste patent verwierf op dit type vlakbreimachine. Vooral nadat ze rond 1900 door de Duitse firma Hilscher was vergroot en geperfectioneerd, was het een zeer stabiele en betrouwbare breimachine, die door verscheidene landen werd geproduceerd en geëxporteerd. Waarschijnlijk was Leopold Bosteels van bonnetterierie Bosteels-De Smeth de eerste in België die deze machines plaatste in zijn splinternieuwe fabriekshallen (1922) in Aalst, bestemd voor de productie van dameskousen. In 1925 installeerde Gaston Demeester in een pas gebouwd atelier twee cottonmachines met elk zestien 'koppen'. Elke 'kop' breidde panden op de gewenste breedte en lengte, die dan tot een kous met naad werden afgewerkt. Een bijkomend voordeel was dat de machine alle garenmaten in verschillende materialen aankon. Het enige nadeel

was dat de kousen bij beschadiging onder spanning ladderden. De kousen kregen hun kleur (zwart, grijs) door het breigaren op voorhand te verven.

Alle kousen werden handmatig nagekeken want ze moesten onberispelijk zijn. Na het nazicht werden ze over een houten pasvorm getrokken en in een soort oven verwarmd om ze de goede pasvorm te geven. Daarna werden ze machinaal gestreken, per paar aan elkaar bevestigd, van een etiket voorzien en ingepakt. Nu waren ze klaar voor verzending/levering. De nieuwe machines zorgden voor een veel hogere kousenproductie en een stijging van de werkgelegenheid. Eind jaren twintig telde bonnetterierie G. Demeester al meer dan honderd werknemers, bijna allemaal (jonge) meisjes/vrouwen. ■■■

Links: Stibbe was een bekend Engels merk dat onder andere automatische kousenrondreimachines produceerde (links op de afbeelding). *Uit Les Machines à Tricoter Rectilignes, 1926; Collectie Bibliotheek MIAT*

Rechts: Demeester koos voor zijn sokken- en kousenproductie in de jaren '20 en '30 voor de eveneens Engelse Bentley Komet (foto 1935). *Archief van het Priester Poppe-instituut*

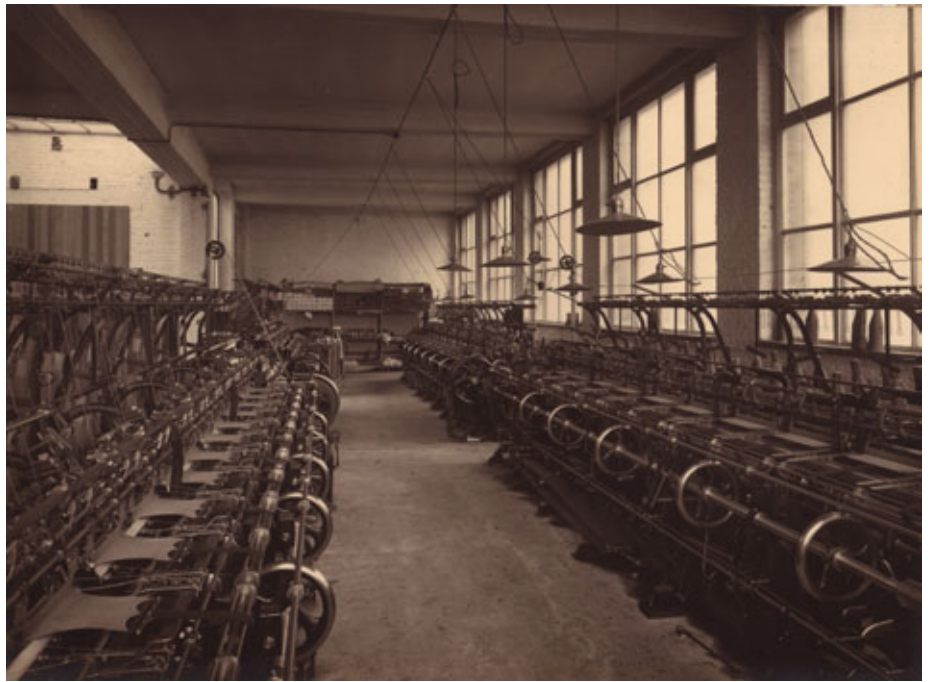
Onder: In 1925 installeerde G. Demeester twee grote, zware en dure cottonmachines voor de vervaardiging van fijne dameskousen met naad. Deze zeer betrouwbare en stabiele vlakbreimachine was een knap staaltje van machinebouw (foto 1935). *Archief van het Priester Poppe-instituut*

Boven: Nog een zicht op de cottonmachines. Links is goed te zien hoe elke machineknop panden op de gewenste breedte breidde, die dan tot kousen met naad werden afgewerkt. Bij onvoldoende daglicht zorgden de peertjes met hun kapje in email voor het nodige kunstlicht.

Midden: De kousen worden gerangschikt en verpakt.

Onder: Om een goede vorm te krijgen werden de kousen op houten (later metalen) pasvormen getrokken en verwarmd.

Foto's jaren 1930. Archief van het Priester Poppe-instituut

Pagina 17: De fabricage van onderjurken of *combinaisons*

Boven: Op deze kettingbreimachines werd van rayongarens het *indémaillable* voor die onderjurken gebreid.

Midden: Uit het *indémaillable* snijden de snijsters volgens patronen (rechts aan de muur) de delen voor de *combinaisons*

Onder: De onderjurken werden met lichte strijkijzers handmatig gestreken alvorens ze werden verpakt.

Foto's uit 1935. Archief van het Priester Poppe-instituut

De fabricage van damesondergoed

Behalve kousen en sokken produceerde Bonnetterie G. Demeester voor de crisisjaren vooral damesondergoed of lingerie. Met mannenondergoed viel er toen niet veel eer te behalen: eenvoud en functionaliteit stonden voorop en het werd, zeker in de zomer, nog niet courant gedragen, al helemaal niet door de arbeidersklasse en zelfs niet door de meer gegoede middenstand. Bovendien hadden jongens en mannen maar een zeer beperkt aantal korte of lange onderbroeken en –hemden ter beschikking. Niemand wisselde toen iedere dag van ondergoed. Die zeer beperkte productie zou pas na de ergste crisisjaren beginnen stijgen.

De specialiteit van het huis Demeester was de combinaison (een combinatie van twee stukken ondergoed, één boven en één onder de taille) of onderjurk. Hij was vervaardigd in indémaillable, letterlijk: een breisel waarvan de steken niet kunnen loskomen. Dit tricot werd gebreid van rayongarens op een tiental kettingbreimachines, die zeer fijn werk afleverden en waarvan de draden in de lengterichting van het ladderbestendig breigoed liepen. Rayongarens werden gemaakt van kunstmatige vezels met het uitzicht van zijde, verkregen door de scheikundige bewerking van houtcellulose of katoenlinters. Gedurende een lange periode was de combinaison een veelgevraagd artikel, want tot ver in de 20ste eeuw zou hij tot de vaste garderobe van veel dames blijven behoren.

Het bestendige succes van het kledingstuk was geen toeval. De blinkende fijne tricot, er bestond ook gematteerde rayon die onder andere gebruikt werd voor de betere damesslips en –kousen, benaderde sterk het uitzicht van zijde. Onderjurken uit echte zijde waren voor het gros van de bevolking volstrekt onbetaalbaar. Vooral bij de zondagse exemplaren werd dat chique uitzicht nog versterkt door versieringen boven- en onderaan met kant of borduurwerk. Bovendien liet de gladde combinaison de bovenkleding beter vallen, beschermde ze tegen zweet en maakte doorkijk onmogelijk indien die niet was gevoerd. De onderjurken of –rokken waren ten slotte warmtegeleidend, slijtvast en in tegenstelling met de bovenkleding makkelijk te wassen en te strijken.

De fabricatie van indémaillable gebeurde in een apart atelier op de bovenste verdieping. Zowel de breisters op de kettingbreimachines als diegenen die zorgden voor de afwerking, hadden immers veel natuurlijk licht nodig. Die machines waren veel kleiner en lichter dan de cottons, zodat ze zonder problemen hoog in het gebouw geplaatst konden worden. Ze leverden het fijne tricot af op rollen van 1,20m breed. Daarna volgde het snijden volgens papieren patronen in de verschillende maten. De snijsters deden dit precisiewerk nog met de schaar en hadden daarom goed daglicht nodig. Na de confectie werden de onderjurken met een licht strijkijzer handmatig gestreken, want één van de weinige nadelen van dit soort

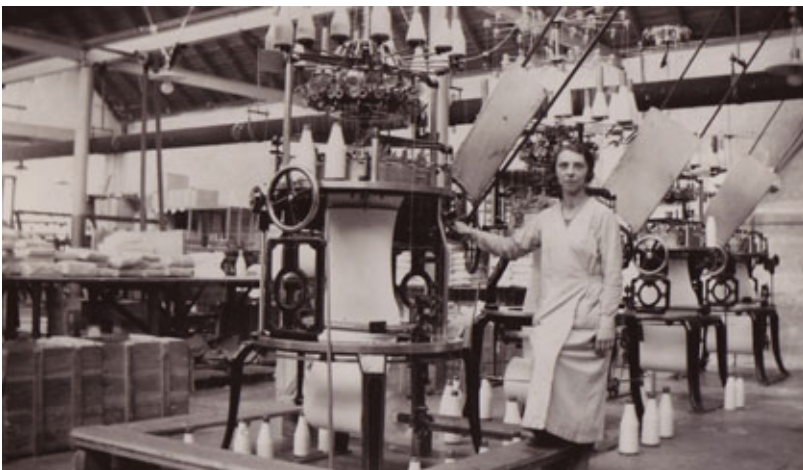
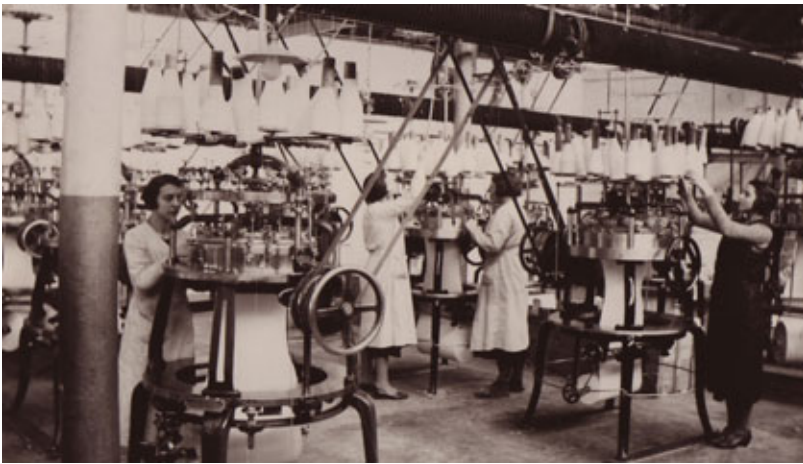
tricot was dat het niet goed kreukherstellend was, net als katoen trouwens.

Het succes van interlock

Ook voor de bonnetterie van Demeester kwam de economische crisis als gevolg van de Grote Depressie zwaar aan, zij het minder erg dan voor exportgerichte bedrijven. Vanaf 1930 kreeg het bedrijf het moeilijk en werden veel meisjes wekenlang technisch werkloos. Er ontstond voor het eerst enige sociale onrust, maar het gros van de werknemers deed niet mee aan acties of stakingen. Demeester wist de moeilijkste jaren te overleven omdat men niet van één artikel afhankelijk was, omdat de binnenlandse markt zich

sneller herstelde dan de exportgerichte en vooral omdat de breigoedsector een echte revival kende door de productie van het voor ons land nieuwe wondertricot interlock, dat snel de geliefde stof werd voor ondergoed. Gaston begreep dat hier nieuwe mogelijkheden lagen en investeerde in 1933-1934 weer fors in nieuwe gebouwen en rondbreimachines.

Interlock (van to interlock: in elkaar grijpen) is een dubbel breigoed, waarvan de lagen niet los van elkaar liggen, maar met elkaar verbonden zijn door twee door elkaar gebreide ribtricot. De rechtse steek van het ene breisel bedekt de averechtse van het andere, waardoor de breistof een mooi gesloten uiterlijk verkrijgt. Zij werd vervaardigd uit fijne soorten garens, bij Demeester uitsluitend katoengarens van hoge kwaliteit (bv. gekamd Peru). Interlock was zeer elastisch en solide, behield goed zijn vorm en voelde zacht en warm aan, zodat het zeer geschikt was voor ondergoed. De vroegere wollen onderbroeken zorgden vaak voor jeuk en/of irritatie.

De rondbreimachines voor het breien van interlock waren in die tijd zeer vernieuwend en behoorlijk indrukwekkend. De breier plaatste de bobijnen er bovenaan op en de gebreide stof kwam er onderaan cilindervormig en opgerold uit. De breedte van het buisvormige tricot kon niet gewijzigd worden, maar Demeester beschikte over machines met verschillende diameter. Hij koos opnieuw voor Bentley. Andere veel gebruikte merkmachines waren toen Albi, Roscher en Mayer uit Duitsland en Stibbe uit Groot-Brittannië. Die machines hadden een veel hogere productie dan de vlakbreimachines, zodat ze zeer geschikt waren voor massa-artikelen zoals onderbroeken en -hemden. Omwille van de talrijke slot-systemen of stelsels per machine, was het afstellen ervan een delicaat werk, maar Demeester beschikte

Bovenste twee: Vanaf 1934 investeerde G. Demeester fors in de nieuwe rondbreimachines voor het breien van interlock. De breiers plaatsten er de bobijnen bovenaan op en de gebreide stof kwam er onderaan cilindervormig en opgerold uit, klaar om versneden te worden (foto eronder)

Onder: Het overspoelen van het katoengaren op de speciale spoelen voor breimachines

Foto's uit 1935. Archief van het Priester Poppe-instituut

over een uitstekende West-Vlaamse techniek. De machines werden via drijfriemen aangedreven door één grote elektromotor.

Voor de onderhemden zonder zijnaad bepaalde de diameter van de machine de maat. Ze moesten alleen nog onderaan en bij de schouders met naden worden afgewerkt door een *overlockster*. Voor het maken van de onderbroeken ging men helemaal anders tewerk. Hiervoor gebruikte men machines met een grote diameter, die onderaan dubbele breistof op rollen afleverden. Uit die stof, die niet rafelde, werden de verschillende delen van de onderbroek gesneden, waarna ze geconfectioneerd werd. Er ging weinig breistof verloren omdat ook kleine(re) stukken nodig waren, terwijl stukken met breifouten werden weggeknippt.

Het interlockatelier werd zo'n succes dat het op korte tijd het grootste en belangrijkste van het bedrijf werd. In de tweede helft van 1935 verdrievoudigde de afdeling en telde ze ongeveer zeventig arbeiders op een totaal van ca. 150. Er werkten toen een tiental mannen. Het werd zo druk dat toen voor het eerst het ploegenstelsel werd ingevoerd. Ook de *bobijnderij* moest worden versterkt. In het begin leverde de spinnerij het breigaren op strengen. Met een mechanische spinmolen werd het dan op de typische breispoelen met flessenvorm gespoeld, die dan op de breimachine werden geplaatst. Ook toen Voortman van de nv Texas het breigaren op spoelen leverde, werd het eerst op de eigen spoelen overgespoeld. Het opwinden met een constante vastheid was zeer belangrijk om een egaal breisel te verkrijgen, terwijl het garen met paraffine werd ingesmeerd, zodat het gemakkelijker in lusjes kon worden geplooid.

Een eigen bedrijfscultuur

Lid van de patroonsorganisatie

Mede uit eigenbelang werd Gaston Demeester lid van de patroonsorganisatie(s) van zijn nijverheidstak. Lange tijd kenden de breigoedfabrikanten elkaar nauwelijks en was er geen patronale organisatie. In september 1928 werd het Belgisch Verbond van Breigoedfabrikanten/Groupement de la Bonneterie Belge opgericht, waarvan Gaston lid werd. Hierdoor kwam hij in contact met fabrikanten uit onder andere Sint-Niklaas, Aalst, Zottegem en Doornik.

Deze eerste nationale organisatie van de breigoedindustrie werd geleid door een Centraal Comité dat zijn zetel had in de nv Perfecta, een bedrijf voor dameskousen in Anderlecht. De eerste secretaris van het Verbond, Dethioux, werkte daar als textielingenieur. Joseph Schockaert, een zoon van de pionier van de breigoedfabricage in Zottegem, werd de eerste voorzitter. Ook Herbert De Puysseler (1883-1952), een schoonzoon van pionier Gustaaf, die tot aan zijn dood directeur zou blijven van de Sanitary Underwear Company, was jarenlang voorzitter van de Groupement. Vooral in de loop van de jaren dertig sloten zowel regionale verbonden (Waasland, Aalst,

Gedachtenisprentje van Herbert De Puysseler (1883-1952), tot aan zijn dood directeur van breigoedfabriek Sanitary Underwear Company te Zottegem en jarenlang voorzitter van het Belgisch Verbond van Breigoedfabrikanten. Onder massale aanwezigheid van personeel en inwoners van Zottegem werd hij op 23 april 1952 ten grave gedragen. Archief van het Priester Poppe-instituut

Gent) als individuele fabrikanten aan. Via die nationale beroepsorganisatie pleegden de breigoedfabrikanten voor het eerst gestructureerd overleg over hun economische en commerciële problemen.

Het nieuwe Belgisch Verbond van Breigoedfabrikanten sloot zich direct aan bij het Comité central du travail industriel de Belgique (1895), de verre voorloper van het VBO (Verbond van Belgische Ondernemingen (1973)). In 1935 sloot het zich ook aan bij de ACTB: Association des Groupements de Textiles de Belgique. Die late aansluiting hoeft niet te verwonderen want er bestonden veel meningsverschillen en belangentegenstellingen tussen de grote textielsectoren en de kleine breigoedsector. De ACTB was in 1929 in Kortrijk opgericht op initiatief van de patroonsorganisaties van Kortrijk en Ronse. Alhoewel de sociale zetel al in 1930 naar het gepiekerde Gent was overgebracht, had de associatie daar geen succes. De Gentse organisaties hadden een aparte federatie (1922-1939), die echter veel aan belang had ingeboet door het overlopen van verscheidene Oost-Vlaamse organisaties. Individuele leden uit Gent, zoals Demeester, traden toe via de Groupement, die wel lid werd.

Prettige werkomstandigheden

In het voorjaar van 1929 zei Gaston Demeester tegen een vriend: *"Ik zet me helemaal in voor mijn atelier en mijn vrouw houdt zich bezig met goede werken. Ik geef haar daarin alle vrijheid."* Wat Gaston over zichzelf zegt, typeert hem als een gedreven bedrijfsleider. Wat hij over zijn vrouw zegt, betekent niet dat ze bij voorkeur buitenshuis de caritas beoefende. Vanuit

Mevrouw Demeester (op beide foto's de grote, staande dame) deelde in de ateliers wekelijks boeken uit aan het personeel. Hier in de confectieafdeling van de onderjurken.
Foto uit 1935. Archief van het Priester Poppe-instituut

een diepchristelijke overtuiging heeft zij haar stempel gedrukt op de werkomstandigheden en de werksfeer in het bedrijf. Gaston stond blijkbaar vrij nuchter tegenover “*al die mystieke bevlogenheid*” van zijn vrouw, maar gaf haar de vrijheid.

Voor een katholieke patroon als Demeester was de kerkelijke sociale leer de leidraad voor zijn handelen. Die was verwoord in *Rerum Novarum* (1891), de bekende encycliek van paus Leo XIII, gedurende vele decennia de sociale bijbel voor de christelijke arbeidersbeweging en het katholieke patronaat. Naar aanleiding van het overlijden van Gaston zou De Gentenaar op 9/10 augustus 1942 schrijven: “... *De aflijvige was een overtuigd christen voor wien het gebod der werkdadige naastenliefde een der voornaamste leefregels was.* ...” Die naastenliefde ging vooral uit naar zijn eigen arbeid(st)ers, voor wie hij zich verantwoordelijk voelde. Geheel in de geest van de encycliek ‘delen’ Gaston en zijn vrouw hun rijkdom geregeld met (zieke) arbeiders in financiële nood.

In juli 1928 was Jean Voortman, de grote baas van de nv Texas, op bezoek bij Gaston om enkele technische kwesties te bespreken. Na afloop maakten ze onvoorzien een korte rondgang door het bedrijf Demeester. Hij was aangenaam verrast door de werkdiscipline, de orde en de rust onder het personeel. Hij gaf toe dat hij zich niet echt op zijn gemak voelde wanneer hij door sommige zalen van zijn bedrijf liep. Een week later kwam hij nog eens terug, nu met zijn ‘bestuur-

der’ en enkele dagen later kwam ook zijn jonge zoon Jacques het bedrijf eens bezoeken. Gaston gaf telkens ruiterslijk toe dat die goede werksfeer vooral de verdienste was van zijn vrouw. ’s Middags nam ze een kwartier de tijd om met hem te lunchen, waarna ze de middagpauze bij het personeel doorbracht. Met een kleine groep meisjes/vrouwen, die haar hielpen, wist ze een vertrouwensrelatie op te bouwen. Zo ontstond er een grote loyaliteit van het personeel tegenover zijn patroons.

De breigoedsector had een (veel) beter imago dan de textielsector in het algemeen en de megabedrijven in het bijzonder. Vooral in de kleinere breigoedateliers (10 à 50 werknemers) heerste er dikwijls een goede, familiale sfeer. De machocultuur bestond er niet, want negen op de tien werknemers waren vrouwen. Sommige ouders waren blij dat hun dochter bij Demeester mocht beginnen omdat het een vrouwenmilieu was. Veel meisjes begonnen zeer jong - ze kregen hun opleiding in het bedrijf - zodat ze inzake werkhouding goed konden gestuurd worden. Ze kwamen vooral uit katholieke arbeidersgezinnen en waren zelden lid van een vakbond, wat hun volgzzaamheid ten goede kwam. Demeester stelde ook enkele meisjes tewerk van wie de ouders uit de ouderlijke macht waren ontzet en die in een vlakbij gelegen tehuis verbleven.

Een eigen refter voor het personeel was één van de eerste bekommernissen van mevrouw Demeester. In de eerste naoorlogse jaren aten de werknemers hun middagkostje tussen, op en rond de machines. Na het eten werd er tijdens de rest van de lange middagpauze gekletst, gehandwerkt, gelezen, gekaart of geslapen. In 1926 kreeg ze de toestemming om een verlaten feestzaal van de Sint-Baafsparochie, naast haar tuin, als refter in te richten. Ze zorgde zelf voor een aanpalende keuken. Sommige meisjes gebruikten voortaan een warme maaltijd die door een paar kloosterzusters was bereid, anderen kookten zelf hun potje en nog anderen aten hun brood met beleg. Het jaarlijkse Sinterklaasfeest voor het personeel vond voortaan in die refter plaats. Het werd besloten met een gratis tombola, die door mevrouw Demeester van prijzen werd voorzien. In 1937 bouwde de firma een eigen refter, nadat de oude feestzaal hiervoor niet meer mocht gebruikt worden.

Was de refter in de winter en bij regenweer de uitgelezen ontmoetingsplek voor het personeel, dan was de grote privétuin dat in de zomer. Wekelijks deelde de patrones in het atelier aan de arbeidsters boeken uit, die ze zelf in de parochiale bibliotheek had ontleend. Het ging om religieuze, ontspannende en ‘ontwikkelingslectuur’. Vanaf het begin van de jaren 1920 organiseerde ze tijdens de drie (onbetaalde) verlofdagen naar aanleiding van de Gentse feesten een gratis retraite in het klooster Poortakker. Vanaf het midden van de jaren 1930 kwam daar nog een kortere retraite bij in het be-

drijf zelf. Ondanks de lokkende Gentse feesten schreven zich ieder jaar enkele tientallen meisjes in.

Het hoeft geen betoog meer dat er in 'Bonneterie Demeester' een gemoedelijke en christelijke sfeer heerste, waarbij er een vlot contact was tussen patroon en arbeidsters. Dat bleek overduidelijk bij het zilveren huwelijksfeest van het echtpaar Demeester in 1935. Het personeel luisterde met een gelegenhedskooftje de dankmis op, de jongste drie arbeidsters boden de jubilarissen een bloemenkorf en een album met becommentarieerde foto's aan en de volgende dag trakteerden de patroons het voltallige personeel op een feestelijk diner in de refter. Toen ze vóór het nage-recht kwamen toosten op de gezondheid van het personeel, werden ze langdurig toegejuicht, ook toen ze de refter weer verlieten na iedereen persoonlijk te hebben begroet.

Als gevolg van de goede werksfeer was er heel weinig personeelsverloop. Alleen in de crisisperiode van de jaren dertig was er enige sociale onrust. Tijdens de algemene staking in juni-juli 1936 voor een kortere werkweek (niet ingevoerd), loonsverhoging (wel gerealiseerd) en een betere regeling voor ploeg- en nachtwerk (inderdaad verbeterd), liep het werk bij Demeester in het honderd door de actie van enkele bij een vakbond aangesloten meisjes, waarbij drie kajotsters (leden van de vrouwelijke tak van de Katholieke Arbeidersjeugd, een jongerenvereniging van de christelijke arbeidersbeweging) het voortouw namen. Op 25 juni was de staking al voorbij. De keerzijde van die familiaal-katholieke bedrijfscultuur was natuurlijk het bekende paternalisme. Waar eindigde de inzet voor de arbeidsters en begon de sociale druk en de betutteling van het personeel?

Stagnatie door de oorlog

Na de capitulatie van België op 28 mei 1940 werd de productie snel hervat en volgens de Galopindoctrine grotendeels ingeschakeld in de Duitse oorlogseconomie. In juni werd er in de Gentse textielnijverheid al opnieuw geproduceerd. Door het wegvallen van de overzeese bevoorrading kampte de hele Europese textielnijverheid, de Belgische niet in het minst, met een acuut grondstoffengebrek. Dat maakte ze zeer afhankelijk van de Duitse plunderpolitiek, zeker als men weet dat de Belgische Textielcentrale (opgericht 05.11.1940), die zorgde voor de verdeling van grondstoffen, opdrachten en energie, een gewillig instrument was in handen van de bezetter. Tussen 75 en 80 procent van de Belgische textielproductie verdween naar Duitsland. De massale productie van kunstvezels, onder andere in een nieuwe Belgisch-Duitse fabriek in Zwijnaarde, kon het grondstoffengebrek maar zeer gedeeltelijk opvangen. In tegenstelling met de Eerste Wereldoorlog lag de productie van het atelier Demeester niet volledig stil, maar ze stond wel op een veel lager pitje. Op 18 november 1940 kreeg Gaston de toestemming om

een ouder deel van zijn atelier, dat grensde aan de tuinmuur en dat veel schade had geleden door een zomeronweer, terug op te bouwen. Ook hier bleef de lokale administratie haar werk doen, maar de oorlog (bv. geregeld bomalarm) verstoorde toch aanzienlijk het gewone werkritme in het bedrijf. Verscheidene broers, verloofden of mannen van arbeidsters waren of werden onder de wapens geroepen. Die werkneemsters bleven uit financiële noodzaak meestal aan het werk. Andere meisjes konden, wilden of mochten door de oorlogsomstandigheden niet meer komen werken. Daarom vonden er vanaf 1943 enkele aanwervingen plaats. Een tiental arbeidsters werd in 1942 opgeroepen om in Duitsland te gaan werken. Mevrouw Demeester kon dit onheil voorkomen nadat ze enkele Duitse officieren had laten zien dat de meisjes in haar atelier werkten of zich inzetten als vrijwilligster.

Vanaf het begin van de oorlog nam het bedrijf ook heel andere taken op zich. De poorten van het bedrijf gingen open om gezinnen op te vangen die kwamen schuilen in de stevige kelders. Vanaf november 1940 vond Winterhulp met zijn voorraden onderdak in de magazijnen. In de garage werden twee grote ketels geplaatst waarin enkele arbeidsters dagelijks tientallen liters soep maakten voor de noodlijdenden. Het Zweeds Werk voor zwakken en ondervoede kinderen werd in de refter en de aangrenzende keuken ondergebracht. Een

Boven: Het personeel dat de feestmaaltijd bereidde.

Onder: Het personeel (bijna uitsluitend vrouwen!) aan tafel in de nieuwe refter van het bedrijf naar aanleiding van het zilveren huwelijksfeest van het echtpaar Demeester in 1935.

Archief van het Priester Poppe-instituut

honderdtal arme kinderen uit Gentse scholen kregen er een warm middagmaal.

Na een kort ziekbed overleed Gaston Demeester op 8 augustus 1942. In een handgeschreven testament van enkele dagen eerder had hij de vroegere schenking (1924) van al zijn goederen bij overlijden, bevestigd en zijn echtgenote als enige en universele erfgename aangeduid. Als kinderloze weduwe erfde zij het bedrijf op 26 februari 1943. De waarde van de bonnetterie en haar uitrusting, het herenhuis in de Keizer Karelstraat, de conciërgewoning en enkele arbeidershuizen werd samen geschat op twee miljoen frank en de stock van breistof en afgewerkte artikelen op bijna anderhalf miljoen. Het probleem van de opvolging (een nieuwe directeur) stelde zich nog niet, want tijdens de oorlog stond het bedrijf onder Duitse curatele. Maar nadat de Canadese soldaten, die tweemaal per dag in de bedrijfsrefter aten, vertrokken waren, zou de weduwe al snel knopen moeten doorhakken. Een ongewone opdracht want de bedrijfsvoering was altijd het terrein van haar man geweest.

Avion: succes van een kwaliteitsmerk (1944-1963)

Naoorlogse expansie van de breigoedsector

“De breigoederenfabriek Gaston Demeester in feest ter gelegenheid van haar 75-jarig bestaan” kopte De Gentenaar op 11 december 1948. Daarna volgde een verslag van het bedrijfsfeest, een relaas dat ook door een paar andere kranten werd gebracht. Na de dankmis op zondag 5 december was er een plechtige zitting in de versierde refter van het bedrijf voor familieleden en personeel. In de namiddag brachten personeelsleden in de feestzaal van de Sint-Baafskring voor honderden genodigden een gevarieerd programma van blijspel, zang en dans. Op maandag volgde nog een groot banket voor personeel en directie. De zaterdag voordien was er een kortfilm vertoond over de historiek van het bedrijf.

In 1948 was de firma G. Demeester met ruim twee-

honderd personeelsleden uitgegroeid tot één van de grootste tien breigoedbedrijven in België en één van de belangrijkste voor onderkleding. Eind 1947 waren er in ons land 582 bonnetterieën, die 17.374 personen tewerkstelden. Bijna 73 procent ervan waren (zeer) kleine bedrijven, die minder dan 25 arbeid(st)ers telden. Er waren maar enkele grote breifabrieken (in Sint-Niklaas, Aalst en Zottegem) die tussen de tweehonderd en zeshonderd mensen werk gaven. Direct na de oorlog kende de sector een korte, maar krachtige boom vooral door de sterke binnenlandse vraag naar breigoedproducten, vooral dan dameskousen en ondergoed. Tijdens de oorlog was de Belgische markt immers onvoldoende bevoorrad geweest. Ook bij Demeester was het alle hens aan dek met personeelsaanwervingen, ploegenstelsel en (niet extra betaalde) overuren om de bestellingen te kunnen volgen.

In 1948 en 1949 was er echter een korte, maar vrij sterke productiedaling, die zich nog eens voordeed in 1952, maar minder scherp. Ook Demeester ontsnapte niet aan die inzinking, waardoor het personeelsbestand terugliep naar zowat 150 en er af en toe een paar weken gestempeld moest worden. Maar de breigoednijverheid was (samen met de tapijtindustrie) de enige textielsector die tot in de jaren zestig een belangrijke expansie heeft gekend, behalve in de jaren 1958-1959, toen er een terugval was. De globale Belgische productie van breigoedartikelen zou tussen 1950 en 1968 verdubbelen van 8.750 tot 17.192 ton. Vooral de verwerking van synthetische garens zou in de jaren 1960 sterk toenemen. Die expansie stond in schril contrast met de meer dan halvering van de industriële tewerkstelling in de textiel in Gent en de bijna halvering in Oost-Vlaanderen.

Twee derde van de Belgische breigoedbedrijven was in de Vlaamse provincies gelegen. Het relatief belang inzake werkgelegenheid van de breigoedbranche in de Oost-Vlaamse textielnijverheid steeg van 7,6% in 1947 naar 16,7% in 1961. Het aandeel van de branche in de export van textielproducten steeg na de oorlog eveneens gevoelig. De productie van bovenkleding in breiwerk (vooral Land van Waas) steeg veel meer dan die van onderkleding. Die van kousen en sokken, wollen handschoenen en mutsen liep terug. In het arrondissement Gent steeg de tewerkstelling in de breigoedsector van 672 mensen in 1947 naar 1.654 in 1958.

Deze naoorlogse expansie was te danken aan de (veel) latere mechanisatie en modernisering van de sector in vergelijking met de grote, traditionele textieltakken, de stijgende binnenlandse vraag door de mode-evolutie, de verder toenemende hygiëne en sportbeoefening (meer ondergoed!), de stijgende export en, zeker niet te vergeten, de relatief lage loonkosten. In de sector werkten immers hoofdzakelijk vrouwen, die lange tijd aanzienlijk minder verdienen dan mannen, ondanks (internationale) arbeids-

Foto van de plechtige zitting op zondag 5 december 1948 in de refter van het bedrijf. Tegen de wand prijkt het grote portret van de ruim zes jaar eerder overleden Gaston Demeester, de oprichter van het breigoedatelier. Directeur Léon Lefèbvre is aan het woord. Zittend van links naar rechts: de burgemeester van Gent E. Claeys, minister van Staat A. de Schrijver, mevrouw Demeester, vicaris-generaal Vercruyssen van het bisdom Gent, schepen Verhaest, Albert Demeester en P. Moulaert (boekhouder). *Archief van het Priester Poppe-instituut*

en andere verdragen. Pas in de jaren 1960 begonnen de lonen snel te stijgen en begonnen de vrouwen aan een moeizame inhaalbeweging tegenover de mannen. Na 1966 (recordjaar) zou de concurrentie van de lage loonlanden steeds feller worden en zou de druk op de breigoedfabrikanten sterk toenemen.

Traditie en vernieuwing

Lid van de regionale patroonsorganisatie

Ondertussen had mevrouw Demeester Léon Lefèbvre, een Franstalige neef, als directeur in dienst genomen. Vooral in de moeilijker jaren bleek dat de man, die niet uit de branche kwam, de capaciteiten niet had om haar bedrijf (nu een nv) te leiden. Na lang aarzelen werd hij in het begin van de jaren 1950 voor bewezen diensten bedankt en vervangen door Armand Van Wittenberghe, die een deurwaarderskantoor had in de Rijkkelarenstraat, even voorbij de Vijfwindgaten. Tijdens de oorlog had mevrouw Demeester hem leren kennen als de gedreven directeur van de Gentse Winterhulp, die wist van aanpakken en organiseren. Ze vroeg hem om directeur te worden en na enige twijfel nam hij de uitdaging aan. Dankzij zijn organisatorisch en commercieel talent was de firma zijn (financiële) inzinking al gauw te boven en wist zijn marktpositie verder te versterken. Tegenover het personeel was hij correct maar veeleisend, en hij was ook niet bang om zijn werkgeefster tegen te spreken. Een bedrijf was geen liefdadigheidssinstelling! Hij zou directeur blijven tot in 1963.

Onder Van Wittenberghe liet de eigenares zich niet meer actief in met de dagelijkse gang van zaken, alhoewel ze nog één of twee keer per week de ateliers bezocht, vooral om contact te houden met het personeel. Ze pleegde wel geregeld overleg met haar directeur en diens rechterhand, Irène Janssen, de 'meesteres' met de langste staat van dienst. De directeur verzorgde ook de contacten met het Verbond der Breigoedfabrikanten van Gent en omliggende met zetel aan de Kalandberg. Dat Verbond was in 1948 opgericht door Philippe Wustefeld, de afgevaardigd beheerder van de S.A. Cracco Frères te Gentbrugge (opgericht in 1926). Het was aangesloten bij het CCBB: Centraal Comité der Belgische Breigoednijverheid, (her)opgericht in 1946 en ressorterend onder FEBELTEX (sinds 1945), de nationale koepel van de Belgische textielindustrie. In de naam van het Verbond moet 'omliggende' vrij ruim worden opgevat, want er waren ook bedrijven aangesloten uit onder andere Ronse, Oudenaarde, Kruishoutem en Zwalm. In de periode 1955-1959 telde het Verbond 31 leden, waarvan er elf bonnetterieën in Gent zelf gelegen waren, twee in Gentbrugge en Merelbeke en telkens één in Ledeborg, Sint-Amandsberg, Drongen, Oostakker en Sint-Martens-Latem. Daarnaast waren er in Gent en aangrenzende gemeenten nog een tiental bedrijfjes actief, die niet aangesloten waren bij de regionale organisatie van breigoedfabrikanten.

Een sterk merk

Na de oorlog besloot de directie om het ondergoed voor dames, heren en kinderen onder een merknaam te verkopen. Ze liet zich inspireren door het Franse Petit Bateau (sinds 1893). Als op het einde van de 19de eeuw een schip symbool kon staan voor een product dat een nieuwe (vaar)richting aangaf in de mode, dan nu zeker een vliegtuig, het moderne symbool van snelle vooruitgang. In de modegevoelige kledingwereld waar Parijs en het Frans de toon aangaven, lag AVION voor de hand. Een logo met tweemotorig vliegtuig werd ontworpen en de merknaam zou snel een begrip worden. Terwijl het ondergoed van Demeester het voor de oorlog vooral moest hebben van mond-tot-mondreclame, ging het merk nu doelgericht publiciteit voeren.

De meest opvallende publiciteitscampagne vond ieder jaar opnieuw aan de Belgische kust plaats. Een vliegtuigje met Avionspandoek, kinderpetjes en -vlagjes en andere gadgets brachten het merk onder de aandacht van de toeristen. Die waren ontspannen en hadden tijd om iets nieuws te ontdekken. Veel toevallige kopers bleven trouwe klanten. De keuze van de kust als actieterrein was ook te verklaren doordat de Bruggeling Georges Lonnevillle gedurende vele jaren vertegenwoordiger van de firma was voor West-Vlaanderen. Hij was een fervent wielierliefhebber en kreeg een klein budget om met een bestelwagen van het bedrijf publiciteit te maken als volger in de publiciteitskaravaan van enkele wielervedstrijden. Hij ontwierp ook reclamepanelen die afwisselend in winkels of warenhuizen werden opgesteld. Aan winkels leverde de firma ook zonnerevende schermen in lijnwaad met Avion in grote letters erop. In korte tijd verdrong het merk de naam van het bedrijf: men werkte bij 'den Avion' en kocht Avion.

Steunend op de populaire merknaam en een katholiek netwerk werd het klantenbestand van voor de oorlog verder uitgebouwd. De basis ervan was de detailhandel. Haast in elke gemeente was er een winkel die exclusief de merken van de firma Demeester

De twee Volkswagen bestelwagens (type Standard uit 1958) van Avion. Hiermee werden (spoed)bestellingen geleverd en publiciteit gevoerd. Foto uit 1960, genomen in de Abeelstraat. Archief van het Priester Poppe-instituut

(Avion, Bredaline, Royal Interlock) verkocht. De winkeliers waren zeer trouw aan de firma en zijn merken, zodat vertegenwoordigers van concurrerende bedrijven zelden een voet tussen de deur kregen. De meeste klanten werden bediend via de NMBS en (spoed)bestellingen werden (ook) met een bestelwagen thuis gebracht. Marktkramers verkochten eveneens het merk. Zo verkocht vader Eelbode jarenlang Avion op de Vrijdagmarkt te Gent. Andere belangrijke klanten waren de (groot)handelaars en grootwarenhuizen.

Productie na de oorlog

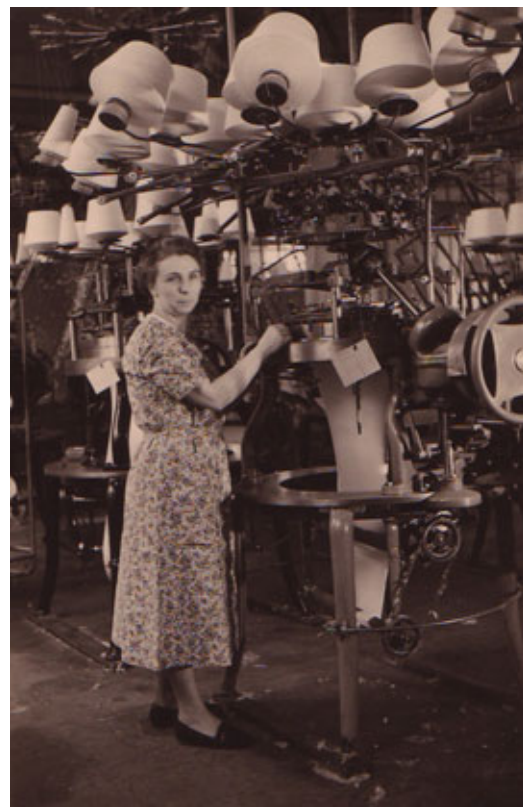
Kousen tot eind jaren 1950

Na de oorlog ging de firma Demeester door met de productie van kousen en sokken voor heren en kinderen in katoen, wol en (later) 'mousse' nylon op de kleine rondbreimachines. De dameskousen, die erg modegevoelig waren, ondergingen in de jaren 1950 grote veranderingen. Het begon met de doorbraak van de nylonkousen, een rage die na de oorlog vanuit de Verenigde Staten naar West-Europa oversloeg. Nylon was de populaire naam (uit 1939) van een thermoplastische kunstdraad (een polyamide), die door zijn fijnheid, sterkte en soepelheid bijzonder geschikt was voor dameskousen. Ze waren lange tijd zeer duur en dus een echte luxe, omdat nylon pas vanaf 1955 in België (door Fabelta) kon worden geproduceerd en daarvoor moeilijk verkrijgbaar was op de Belgische markt. Bonnetterie Bosteels uit Aalst werd met het merk Du Parc (sinds 1953) de grootste en bekendste specialist van nylonkousen.

Eind jaren vijftig ontstond er onder invloed van een nieuwe modetrend meer vraag naar kousen zonder naad. Die konden gebreed worden met moussenylen op nieuwe volautomatische rondbreimachines en pasten na het overwinnen van enkele kinderziektes (slobberen aan de enkel) als gegoten. Maar ook de naadkousen behielden hun aanhangsters. Demeester ging door met de fabricage van die kousen op de cottonmachines, die na 1955 ook goede nylonkousen (nu ook in huidbruin) afleverden. Eind jaren vijftig besloot de directie de productie van kousen stop te zetten omdat de concurrentie met Bosteels onbegonnen werk was. Bovendien begon België ook felle concurrentie te ondervinden van Italiaanse kousenfabrikanten, die goede kousen aan zeer lage prijzen exporteerden. Demeester koos resoluut voor onderkleding, zijn sterkste marktsegment.

Het Avion-ondergoed

De interlockmachines draaiden na de oorlog weer op volle toeren, want katoen bleef de belangrijkste grondstof voor ondergoed. Daarnaast werd er ook gebreed met woldraden en synthetische vezels. Er werd uitsluitend geleverd in wit en ecru. Kort na de Tweede Wereldoorlog verscheen er al gekleurd ondergoed op de Belgische markt, maar het bleef eerder uitzonderlijk. Wit zou nog zeer lang de toon aangeven, zelfs na de jaren zestig. De gebreide stof ging eerst naar een controleband waar ze op fouten werd nagekeken. Met een klein, vlijmscherp handbediend toestel sneden arbeidsters er de gewenste patronen uit, die daarna werden geconfectioneerd. Avion sloeg op een uitgebreid gamma van maten, soorten en kwaliteiten, die

De interlockbreimachines deden ook na de oorlog hun werk. Links Cyriel, rechts Madeleine in de ruime breizaal. Foto's uit 1948. Archief van het Priester Poppe-instituut

onder het personeel gemakshalve met ‘kleuren’ werden aangeduid. De groene Avion was zeer licht, de rode was rib, de gele met gaatjes (merk Avionette) was bestemd voor de zomer en voor Belgisch Congo en de blauwe was de beste kwaliteit, lekker warm in de winter. Ten slotte was er nog de extra of de super van ongebleekt katoen voor bv. de lange mannenonderbroeken.

Op de bovenste verdieping ging men na de oorlog door met de productie van de combinaisons in blinkende kunstzijde of nylon. Met een grote snijmachine werden uit verschillende lagen breistof tegelijk de diverse modellen en maten gesneden. Boven en onder werden ze versierd met mechanische kant uit Calais. Al van in de 19de eeuw was men daar gespecialiseerd in bandkant speciaal voor lingerie. Vooraleer de onderjurken in dozen werden ingepakt, werden ze met een licht strijkijzer handmatig gestreken. Ze werden verkocht onder de merknaam Bredaline. Er was een grote keuze in maten, modellen (ontworpen door een eigen modiste), kleuren (vooral zwart, blauw, roze) en afwerking. Voor dames met moeilijke maten werden speciale modellen gemaakt, ook in kleine aantallen. De klant was echt koning bij Demeester.

Op de werkvloer

De meeste arbeidsters waren (jonge) meisjes en ongehuwde vrouwen. Vrouwen die trouwden namen dikwijls ontslag omdat ze de kinderen zelf wilden opvoeden, geen kinderopvang vonden en/of omdat de sociale druk om als moeder bij de haard te blijven, zeer groot was. De werkomstandigheden waren behoorlijk tot goed te noemen. In de zomer was het wel eens te warm door de warmteafgifte van de machines en de grote ramen. Er was geen overdreven lawaai want de arbeidsters konden elkaar goed verstaan zonder te roepen. Tijdens de werkuren (48-urenweek) was de sfeer eerder streng: meestal geen muziek, liefst geen korte mouwen en zeker geen décolletés of schuine moppen.

Net als voor de oorlog was er het jaarlijkse sinterklaasfeest, was er de ontspanning in de privétuin, waren er fietstochten, attenties bij verjaardagen, ziekte, jubilea en de gratis retraites. Ook in periodes dat het minder goed ging (bv. tijdelijk stempelen) bleef de sfeer rustig en kwam het niet tot protestacties of stakingen. Nogal wat arbeidsters waren kajotsters. Er waren weinig gesyndiceerden en die waren uitsluitend bij het ACV (Algemeen Christelijk Vakverbond) aangesloten. In 1957 verspreidde de Gentse Textielbond A.B.V.V. een striemend pamflet tegen (de directie van) bonnetterierie Demeester, een “nest van clerikaal fanatisme”. Vermeende wantoestanden die werden aangeklaagd, waren geldboetes, direct ontslag, geen vakbondsvrijheid, dwingende kledingvoorschriften. Er werd opgeroepen tot een boycot van de producten van Demeester en het pamflet werd naar de andere Gentse breigoedateliers gestuurd.

Diegenen die goed doorwerkten vonden dat zij, onder andere dankzij het premiestelsel - dat niet altijd

kon worden toegepast - redelijk hun boterham verdienden en beter af waren dan huismeiden of winkelbedienden. Dat laatste was waar, maar dat neemt niet weg dat de gemiddelde lonen in de breigoednijverheid een stuk lager waren dan in de spinnerijen en weverijen. Om de twee weken betaalde de ‘meesteres’ het loon contant uit, want als hoofd van de zaal hield zij bij wat de arbeidsters gepresteerd hadden. Zij zorgden voor de voorbereiding en organisatie van het werk, en de opleiding en begeleiding van de nieuwelingen.

Balans en verkoop

In 1963 verkocht mevrouw Demeester, ondertussen 75 geworden, haar bedrijf aan S.U.C. (Sanitary Underwear Company) uit Zottegem. Vooraleer over die verkoop uit te weiden, volgt eerst een korte balans van de sterke en zwakke(re) punten van het breigoedatelier op dat ogenblik. Na een halve eeuw productie was het bedrijf financieel gezond en schuldenvrij. Gaston had een duidelijk plan gehad (specialisatie in kwalitatief hoogstaande onderkleding) en had in functie daarvan geïnvesteerd. Na 1944 werd dat pad verder bewandeld, maar het machinepark werd niet meer vernieuwd. Er werden alleen enkele machines bijgekocht om aan de grote vraag na de oorlog te kunnen voldoen. Dankzij een paar goede vaklui en een eigen werkhuis bleven de breimachines hun werk doen.

Het gemotiveerde personeel leverde kwaliteitswerk af en sommigen waren bereid tot overuren in een goed sociaal klimaat. Hun inzet compenseerde een gebrek aan professionaliteit op bepaalde punten (prijsberekening, premiestelsel). Kwaliteit werd hoog in het vaandel gedragen, zowel in grondstoffen als in afwerking. Naast het opgebouwde katholieke netwerk, speelde die kwaliteit een belangrijke rol in de sterke klantenbinding en –tevredenheid. Soms was de klant zelfs te zeer koning (uitvoering kleine bestellingen, levering van ongewone maten), wat de rendabiliteit niet ten goede kwam. De firma Demeester was geen trendsetter en leverde traditionele artikelen qua vormgeving en mode, maar die beantwoordden aan de wensen van een vast publiek,

Uit pakken breistof werden de patronen geknipt met een vlijmscherpe handsnijmachine in de “coupeafdeling”.
Archief van het Priester Poppe-instituut

dat gevoeliger was voor duurzame kwaliteit dan voor nieuwigheden. Op die manier kregen de eigen merken na de oorlog een bekend en sterk imago en konden ze optornen tegen de concurrentie.

In 1962 maakte mevrouw Demeester bekend dat ze haar bedrijf zou verkopen. In 1960 waren er nog zestien nieuwe bedrijven van start gegaan. In 1963 zouden er nog twee bijkomen, daarna geen enkel meer. De eerste problemen manifesteerden zich ook in de breigoedsector. In het najaar van 1963 begonnen verkoopsonderhandelingen tussen de vertegenwoordiger van de eigenares en twee vertegenwoordigers van S.U.C. uit Zottegem. Een belangrijke voorwaarde van mevrouw Demeester was dat er gedurende de eerste twee jaren geen gedwongen ontslagen mochten vallen. Op 19 december 1962 keurde de Algemene Ondernemingsraad van S.U.C. de aankoop unaniem en principieel goed. Een kredietaanvraag voor de hele operatie bij de Société Générale werd eveneens goedgekeurd. De definitieve verkoop ging door op 13 maart 1963 in het kantoor van notaris Ch. Daal te Ledeborg. Die omvatte de gebouwen op een totale grondoppervlakte van 1.396,65 m², al de machines en het overige materieel en de fabrieksmerken die door de firma Demeester waren neergelegd en gebruikt. De totale verkoopsom bedroeg 12 miljoen frank, in schijven te betalen. De feitelijke overname was gebeurd per 1 januari 1963.

S.U.C. was toen een groter en winstgevend bedrijf, dat nu ook de sterke merken (vooral Avion en Bredaline) en het grote klantenbestand van Demeester

binnenhaalde. Op dat laatste punt waren de twee bedrijven complementair: Avion was traditioneel veel meer op de detailhandel gericht, terwijl Ribconfort van het Zottegemse bedrijf meer afzet vond bij de grootdistributie. Aan de nieuwe klanten zou S.U.C. nu ook Ribconfort, dat kwalitatief een trapje lager stond dan Avion, kunnen slijten.

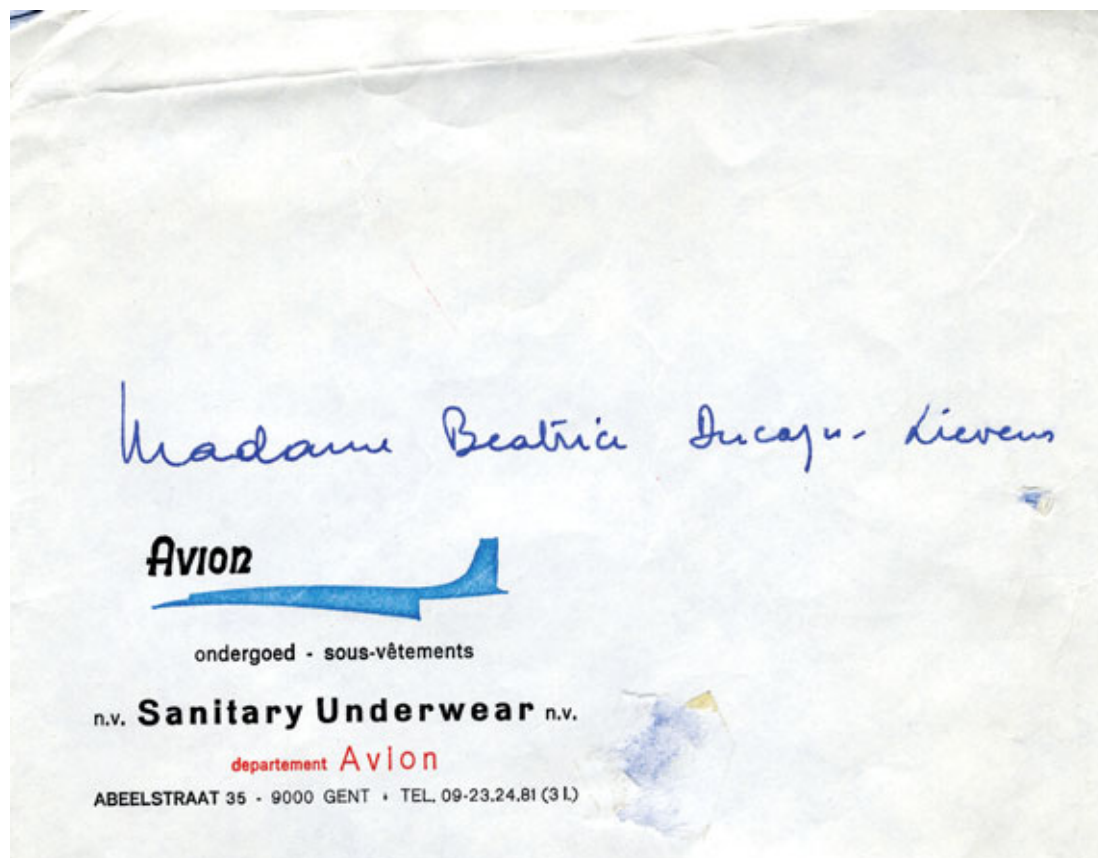
De Gentse afdeling van S.U.C. (1963-1986)

Inschakeling in een groter bedrijf

Na de verkoop van de firma Demeester aan S.U.C. werd de Gentse vestiging officieel het 'departement Avion' van het Zottegemse bedrijf. De vestiging kreeg een organisatie die grotendeels parallel liep met die van het hoofdbedrijf, terwijl een aantal inefficiënte 'dubbels' werd weggewerkt. Een eigen klein labo in Gent werd opgeheven, want Zottegem had een groter en besteedde bepaalde opdrachten uit aan het onderzoekscentrum Centexbel in Zwijnaarde. In Zottegem was de grote showroom, terwijl Gent een toonzaal behield met een verkooppunt voor de detailhandel. Na een paar jaar werd de breiafdeling in Zottegem geconcentreerd, wat leidde tot banenverlies in Gent. Voortaan werd de breistof naar Gent getransporteerd, waar het confectioneren gebeurde. Later zou ook het snijden alleen nog in Zottegem gedaan worden.

Dankzij een oproep van de verkoopster reageerde het Gentse personeel rustig op de overname, zodat sociale onrust uitbleef. Directeur Van Wittenbergh

Briefomslag met het gemoderniseerde logo van het bedrijf: het vroegere vliegtuig is vervangen door een gestileerde Concorde. Na 1963 werd het vroegere bedrijf Demeester het 'departement Avion' te Gent van Sanitary Underwear met hoofdzetel in Zottegem. Mevrouw Ducaju – Lievens was hoofd van het secretariaat in Gent.

nam ontslag omdat hij een andere visie had op de bedrijfsvoering en omdat hij in Gent niet de tweede viool wou spelen. Het dagelijks beheer kwam in handen van de ervaren textielingenieur Jules de l'Arbre (1905-1980), die in de voormiddag in Gent aanwezig was. Hij zou de dagelijkse leiding behouden tot hij, door ziekte gedwongen, moest afbouwen. Zijn taken werden overgenomen door François Hanin, een fabrikant van nylonkousen uit een gehucht van Waha, onder andere bekend om zijn kant- en breinijverheid. Enkele jaren later moest die zijn functie neerleggen na een zwaar verkeersongeval. Als afgevaardigd beheerder zou hij worden opgevolgd door de scheikundige Jacques Claeys, een achterkleinzoon langs moederszijde van Gustaaf Schockaert. Deze sociaalvoelende man die in Brussel woonde, was te zeer een verzoener en bemiddelaar om, indien nodig, krachtig en rechtlijnig op te treden in een periode waarin de gouden tijden voor S.U.C. voorbij waren.

Ondanks de eerste rationalisaties was de Gentse vestiging toch niet lonend genoeg om de miljoeneninvestering te laten renderen. Een lastig en delicaat probleem was dat de kosten per gewerkt uur te hoog lagen in verhouding tot de sector in het algemeen. Vooral via het premiestelsel hadden arbeidsters hun loon (te gemakkelijk?) kunnen optrekken, wat een gevolg was van te weinig professionele tijdsmeting en analyse van het productieproces. Begin 1966 werd voor die tijdsmeting A. Van Hecke aangetrokken. Hij werkte zich op tot productiechef en hoofd van de personeelsdienst. Na moeizame onderhandelingen met de vakbonden om de loonmassa in de structurele kosten te doen dalen en verdere rationalisaties (bv. de inkrimping van de Gentse collectie tot de gangbare artikelen en maten) werd de Gentse vestiging minstens even winstgevend als die van Zottegem.

Bijstelling van het commercieel beleid

De nieuwe directie voerde commerciële aanpassingen door om het marktaandeel van het verruimde S.U.C. te versterken. In oktober 1963 werd de Fransman Philippe Raimond, een handelsingenieur die toen voor een Rijksse spinnerijgroep werkte, commercieel directeur van de Gentse vestiging. Voor Vlaanderen was er toen één vertegenwoordiger per provincie en respectievelijk één voor Wallonië, Brussel en Luxemburg. Onder impuls van de nieuwe directeur werden er enkele vernieuwingen doorgevoerd, zodat de vertegenwoordigers hun werk nog beter zouden kunnen doen.

Hij introduceerde de catalogus (sales organiser), een losbladige verkoopmap, die gemakkelijk kon worden bijgewerkt (geactualiseerd). Deze bevatte de collectie van de drie topmerken: Avion, Bredaline en Royal Interlock. Met de catalogus in de hand konden zowel de vertegenwoordigers als gespecialiseerde winkeliers op een gestructureerde manier visualiseren wat ze vertelden. Het enige nadeel ervan was het prijskaartje. De vertegenwoordigers hadden ook een koffertje bij

Uit *Het Rijk der Vrouw*, nr. 1099 - 1966; Collectie Bibliotheek MLAT

**het beste katoen
van de wereld
is goed voor 'hem!'**

AVION

Opvallend elegant: Het zit 'hem' als gegoten, dank zij de uitzonderlijk geslaagde snit. Het is een slip in katoen van het zuiverste Peruaanse kamgaren, en voorzien van elastiek van de beste kwaliteit.

de passende onderkleding!

met stalen van de belangrijkste (nieuwe) artikelen, die ze konden laten zien en voelen. Later zou er ook een unieke verpakking komen voor de Avionproducten. Vanaf 1964 had Avion ieder jaar een stand op de textielbeurs Textirama in Gent. Ook in het buitenland werden beurzen bezocht, bv. die van Düsseldorf.

De handelsvertegenwoordigers hadden een vast salaris en een commissie op de verkoop, maar geen bedrijfswagen (wel kilometervergoeding). Grote klanten werden gemiddeld eenmaal per week bezocht, de (kleine) winkeliers minstens driemaal per jaar. De vertegenwoordigers voor België kwamen in principe maandelijks bijeen onder leiding van hoofdvertegenwoordiger J. Sybertz. Op zijn initiatief schoolden ze zich eenmaal per jaar bij tijdens een seminarie, wat ook de teambuilding ten goede kwam. Nadat G. Lonneville (vertegenwoordiger voor West-Vlaanderen) met pensioen was gegaan, nam E. Stas de Richelle, sinds 1972 vertegenwoordiger voor Oost-Vlaanderen, er ook West-Vlaanderen bij.

De directie trachtte het marktaandeel ook te vergroten door nieuwe markten aan te boren (Nederland, Frankrijk) en de publiciteit te intensiveren. In de tweede helft van de jaren 1960 begon het Franse breigoedbedrijf Sélimaille uit Roanne zijn productie van ondergoed af te bouwen. Sanitary nam de resterende vertegenwoordigers over en verkocht zijn onderkleding in Frankrijk onder de merknaam SANY. Die vertegenwoordigers gingen een na een met pensioen en vanaf 1975 nam Raimond zelf heel Noord-Frankrijk voor zijn rekening. Het jaar voordien was K. Toonstra uit Ede begonnen met de verkoop van Avion in Nederland. Op een paar jaar tijd verdubbelde daar de omzet. Vanaf 1981 verkocht S.U.C. ook Ribconfort aan enkele grote ketens, die het ondergoed onder hun eigen merknaam verkochten.

Demeester had weinig of geen publiciteit gemaakt in dames- en modebladen. Daar kwam verandering in. Al vanaf 1963 verschenen geregeld advertenties in Paris Match Belgique, Panorama, Het Rijk der Vrouw, Femme d'Aujourd'hui, Libelle, Flair en af en toe ook in Knack of Humo. Het logo van Avion werd opgefrist, waarbij het tweemotorige vliegtuig vervangen werd door een gestileerde Concorde (1969), hét symbool van vooruitgang en moderniteit. In de jaren 1970 werden twee Brusselse reclamebureaus ingeschakeld, die zorgden voor grote baanaffiches, een paar tv-spots en professionele modellen voor de nieuwe ontwerpen. De warenhuizen (Delhaize, Macro, Inno) zorgden zelf ook voor publiciteit. Ondertussen bleef het bedrijf allerlei gadgets uitdelen.

In de jaren 1970 was S.U.C. met twee productie-eenheden één van de belangrijkste producenten van nacht- en onderkleding in de Benelux. Een enquête uit 1978 wees uit dat Avion het bekendste merk van ondergoed was in België, gevolgd door Ribconfort

en Cicerone, het merk van GB, dat eveneens in Zottegem werd gefabriceerd. De kwaliteit en de snelle levering waren pijlers van het succes. Omwille van die snelle levering was het bedrijf geen voorstander van te veelvuldige collectiewisselingen. Gewoonlijk eenmaal per jaar werden nieuwe modellen uitgebracht, maar niet voor de totale collectie. Toen de jonge vrouwen vanaf de jaren zeventig de onderjurken (-rokken) afzwoeren en de productie ervan sterk terugliep, schakelde het bedrijf over op nachtkleding en T-shirts. Die werden verkocht onder de eigen merknaam Sanylon.

Tegenwind in de jaren 1970-1980

Door de zwakke economische conjunctuur in de jaren 1970 en begin 1980 en door specifieke problemen van de sector, kwamen steeds meer breigoedfabrieken, ook S.U.C., in moeilijkheden. Vooral de snel stijgende kosten brachten de competitiviteit in het gedrang. De lonen in de zwakke sectoren (bv. de textiel) werden opgetrokken in de richting van de sterke, terwijl de vrouwen hun loonachterstand steeds meer goedmaakten. De forse stijging van de prijzen van katoen vanaf 1973 en van aardolie (winter 1973) deed de rendabiliteit van S.U.C. verder dalen. Om hieraan te remediëren werd er ook katoengaren van mindere kwaliteit in het buitenland aangekocht. Vroeger waren uitsluitend Belgische spinnerijen (FNO, Loutex, UCO) leveranciers van de katoendraden.

De economische depressie, die gepaard ging met een hoge inflatie, leidde tot een inkrimping van de binnenlandse consumptie. Heel wat consumenten keken meer naar prijs dan naar kwaliteit. Ze kochten goedkoop, merkloos ondergoed in harddiscounts en supermarkten, waardoor bepaalde artikelen van S.U.C. onvoldoende omzet haalden. Bovendien onderhandelden de grote ketens - vooral de Nederlandse inkoopgroepen - keihard over de prijs, zodat de winstmarges alsmat smaller werden. Concurrenten gingen zich specialiseren (bv. Eskimo in thermisch ondergoed voor heren) en/of besteedden de productie uit aan fabrieken in het buitenland. Omwille van 'werkgelegenheid in eigen streek' en door gebrek aan durf en kapitaal heeft S.U.C. met delokaliseren gewacht tot het te laat was.

Er kwam weinig of geen (regionaal) georganiseerde samenwerking tussen de breigoedfabrikanten tot stand om de problemen aan te pakken. Zo liep een voorstel tot gemeenschappelijke aankoop van grondstoffen (garens) op niets uit. De tweetalige Federatie van het Belgische breigoed, die grote fabrikanten zoals Bosteels groepeerde, trachtte het imago van de sector te verbeteren bv. door een bekende ontwerper onder de arm te nemen. S.U.C. trad in januari 1984 toe tot de Belgische Lingerieclub om het vooroordeel dat de firma enkel ondergoed en pyjama's voor mannen zou produceren, uit de wereld te helpen. Ondertussen was de kwaliteit wel gedaald, maar

niet de prijzen. Dat leidde tot ontevredenheid en klachten van vaste klanten.

Ook de overheid trachtte de textiel als 'nationale sector' te laten overleven door herstructurerings- en subsidiëeringsplannen. Het Centraal Comité voor de Belgische Breigoednijverheid trachtte met steun van de overheid vanaf 1976 bedrijven financieel te helpen, de enorme versnippering tegen te gaan, het imago van de sector te verbeteren, de export te bevorderen en het personeel beter op te leiden. Vanaf 1980 zorgde het Textielplan voor een meer globale aanpak van de problematiek. In 1981 zette premier M. Eyskens de operatie Maribel op poten, een reeks noodmaatregelen voor de textiel- en staalsector. Het plan ging er van uit dat men banen kon behouden/schep- pen door de sociale lasten selectief te verlagen. S.U.C. profiteerde ook van deze nieuwe regels, maar toen ze een paar jaar later al weer werden afgebouwd, daalde de rendabiliteit opnieuw. Al die tijdelijke maatregelen verzachtten tijdelijk de pijn, maar losten de structurele problemen niet op. S.U.C. nam steeds meer kostenbesparende maatregelen, waardoor de kwaliteit verder terugliep.

Voor het Gentse personeel - in die jaren schommelde het aantal rond de 120 - bleven de gevolgen van de malaise voorlopig beperkt tot geregeld stempelen. De werksfeer leed er niet erg onder en er was nog altijd weinig personeelsverloop. De vele gedecoreerden, die na 25 jaar dienst in de bloemen werden gezet, waren er het bewijs van. Gezelligheid betekende niet dat er niet gepresteerd moest worden. Bij nieuwe modellen of belangrijke wijzigingen eraan, werd het werk gechronometreerd en na enkele weken werd die tijds- meting nog eens bijgesteld.

Sluiting van de Gentse vestiging (1986)

In 1984 vierde het Zottegemse bedrijf zijn 75-jarig bestaan. De ondergoedspecialist zette nog eens alle zeilen bij om het ongunstige tij te doen keren. In het voorjaar was Sanitary feestelijk aanwezig op Textirama, er waren interviews met de afgevaardigd bestuurder in de gespecialiseerde vakpers, prins Albert bezocht het bedrijf, onder de leiding van verkoopleider J. Sybertz werd er een grootse publiciteitscampagne opgezet en op 15 september was er een groot feest voor honderden genodigden in het kasteel van Leeuwergem. Deze positieve aandacht voor het bedrijf en zijn merken moest ook de toenemende problemen helpen maskeren.

De verdere prijsstijgingen van katoen - vooral van de Peruaanse topkwaliteit - waren rampzalig. S.U.C. verbruikte toen ongeveer 750 ton katoen per jaar. Het Zuid-Amerikaanse land begon zelf een deel van zijn katoen te verwerken en de export ervan af te remmen. Griekenland en Turkije exporteerden de grondstof ook, maar de kwaliteit was minder. Maar ook mindere kwaliteit werd toen al lang geaccepteerd en verwerkt. Die prijsstijgingen konden niet zomaar

worden doorgerekend in de verkoopprijs, want Economische Zaken remde prijsverhogingen af. Door de toenemende (financiële) moeilijkheden hadden concurrenten ondertussen de boeken neergelegd (Cracco in Gentbrugge in 1973 en Vercammen in Sint-Amandsberg in 1980), zich sterk gespecialiseerd in een bepaalde niche (Eskimo) en/of het confectioneren of de hele productie naar lage loonlanden (Portugal, Polen, Tunesië) overgebracht. Ten slotte zochten sommige breigoedbedrijven in ademnood een overnemer of ze werden zelf door een groot bedrijf (soms agressief) benaderd.

Sanitary bleef in eigen land. De familiale aandeelhouders, die ook op lange termijn dachten, hadden

In 1984 bezocht prins Albert het Zottegemse bedrijf naar aanleiding van zijn 75-jarig bestaan.

De laatste dag bij Avion

GENT — Woensdagnamiddag om 16u15 wandelden voor de laatste keer de werknemers van de breigoedfabriek Avion uit de Gentse afdeling aan de Abeelstraat naar buiten. Door de reorganisatie van het bedrijf verdwijnt Avion-Gent en slechts 56 van de 128 werknemers blijven in het bedrijf. Zij zullen dagelijks met een bus naar Zottegem gevoerd worden. De minder fortuinlijke werknemers waren er woensdag niet meer bij. Toch klonk hier en daar bitterheid: het verdwijnen van de Gentse afdeling is deels het gevolg van een grotere import uit o.a. Portugal. **D.V.A.**

geruime tijd gezorgd voor een stevige en gezonde financiële structuur. In 1981 en 1982 was het bedrijf toch nog winstgevend met een bescheiden nettowinst van respectievelijk 10,8 en 13,2 miljoen frank. De directie en de Algemene Vergadering dachten te lang te kunnen overleven zonder zeer ingrijpende maatregelen, zoals concurrenten die al hadden genomen.

Amper een jaar na het jubileumfeest begonnen de onderhandelingen met de vakbonden over de sluiting van de afdeling Gent. Naast de productie van de Avionartikelen voor de detailhandel, werd daar ook al merkloos gefabriceerd voor Damart, Macro etc. De sluiting van de Gentse vestiging was nog maar eens een poging om de productiekosten te drukken. In het voorjaar van 1986 ging de poort aan de Abeelstraat definitief dicht. Uiteindelijk konden 56 van de 128 arbeid(st)ers bij het bedrijf in Zottegem aan de slag blijven. De minder fortuinlijken werden grotendeels ontslagen, een minderheid kon met brugpensioen. Wie in Zottegem kon blijven werken, zou elke dag vanaf het Zuid met een bus naar Zottegem gebracht worden. Sommigen zagen hiertegenop, namen zelf ontslag en gingen ander werk zoeken, zodat de groep pendelaars kleiner werd.

Na de sluiting van Gent bleef bijna de hele uitrusting daar achter. De toenmalige conciërge mocht er nog ruim een jaar blijven wonen, zodat hij de tijd kreeg om een andere woning te zoeken. In 1987, toen de inboedel nog aanwezig was, kocht het immobiliënkantoor 'J.L. De Schryver en Co' de gesloten breigoedfabriek. Op een dag werden de machines, als betrof het schroot, opgeladen en naar Zottegem verhuisd. Kort daarna werd het fabriekspand grondig gestript en door de nieuwe eigenaar gerenoo-

veerd tot kantoren en enkele ruime appartementen. Ondertussen was mevrouw Demeester in 1984 op hoge leeftijd overleden. De mooie, gewezen directeurswoning in de Keizer Karelstraat, had zij per testament aan het bisdom Gent geschonken.

Tot slot

In 1989 werd de S.U.C. overgenomen door de Nederlandse textielgroep Ten Cate, zelf het resultaat van Nederlandse fusies. Die overname ging gepaard met sociale onrust, een door de drie vakbonden erkende spontanestaking en het verlies van vele banen, want Ten Cate was alleen geïnteresseerd in de breiafdeling. Al in september 1992 stopte de Nederlandse producent de hele fabricatie in Zottegem, waarbij het reeds flink uitgedunde personeelskader werd ontslagen. Een jaar later kocht de intercommunale “Land van Aalst” de voormalige bedrijfsgebouwen, die in 1995 het statuut van beschermd monument kregen. In 2003 begon de renovatie van de gebouwen tot administratief centrum voor de gemeente Zottegem en voor woongelegenheden. Op dit ogenblik zijn de administratieve diensten van de gemeente nog niet verhuisd, omdat de binnenaafwerking van de gebouwen nog niet is voltooid. ■

Marc Hanson (° Kortrijk, 1945) studeerde geschiedenis aan de KU Leuven en was van 1974 tot 2006 leraar geschiedenis en staatsinrichting aan een grote middelbare school in Sittard (NL). Hij publiceerde vooral over contemporaine onderwijs- en stadsgeschiedenis (Maaseik, Sittard). Sinds hij in Gent woont, heeft hij onderzoek gedaan naar de industriële geschiedenis van zijn buurt. Hij werkte mee aan een publicatie door de Buren van de Abdij, een bloeiende buurtvereniging in de Machariuswijk.

Pagina 30: In 1988-1990 werd het leegstaande fabriekspand grondig gestript en door de nieuwe eigenaar gerenoveerd tot kantoren en enkele ruime appartementen. De foto's geven de actuele toestand weer.

Onder: Actueel zicht op de vroegere bedrijfsgebouwen vanuit de tuin van de gewezen directeurswoning. Aan deze zijde was de gevel van het bedrijf meer gedecoreerd (bv. de lisenen) dan aan de straatzijde.

Geraadpleegde bronnen en literatuur

Onuitgegeven bronnen

Administratief Centrum Gent

- Burgerlijke stand en bevolkingsregisters Gent (19de eeuw)
- Huwelijksakten 1910 (nog bij de Dienst Bevolking)

AMSAB-ISG Gent

- Archief TACB, afdeling Gent, nr. 147
- Doos 24 nr. 1503 Cracco, Gentbrugge 1946-1972
- Doos 25 nr. 1520 Ets. Vercammen-Van Acker nv 1950-1980
- Doos 29 Sanitary Underwear Company Sociale Verkiezingen 1979-1985
- Doos 33 B6: Breigoed algemeen 1959-1979
- Doos 42 K3: Kledingcentrale ABVV 1955-1977

Archief Kadaster Gent

- Gent, sectie D, Opgaven, 1921-'22, volgnummers 205, 291; 1928, nr. 241; 1937, nr. 401
- Gent, sectie D, Mutatieregisters onroerende goederen, 1906, 1910, nr. 449; 1918; 1927, nr. 301.
- Gent, sectie D, klapper 4 (nrs. 3550-4125), artikels 2840 en 3903.
- Gent, 4de afdeling D, Staat der Eigendoms-overgangen, bladen 15-16.

Archief Priester Poppe-instituut Gent

- Kort Verslag 1910-1984 over de geschiedenis van het instituut (passim gegevens over het breigoed-bedrijf van Gaston Demeester-Van Mele), s.d.
- Becommentarieerd fotoboek (1935) n.a.v. 25-jarig huwelijksfeest patroons
- Losse foto's

Hypotheekkantoor Gent. Registratie en Domeinen. Gent 1

- Register van Overschrijving, nr. 1897, p. 10.

Provinciaal Archief Gent

- Dossiers Hinderlijke Inrichtingen na 1900:
- Nr. 35-218/16: Dossier Meiresonne 1927, Uittreksel van het kadastraal plan der stad Gent, sectie D 21/02/1927 met lijst van eigenaars
- Nr. 8/342/16 (1930) en nr. 8/646 (mei 1938)

Registratiekantoor Gent

- Archief Erfenisangiften, 1943, nr. 49

Stadsarchief Gent (De Zwarte Doos)

- Reeks G 12: 1889 C-53, 1901 C-25, 1908 B-54, 1910 C-70, 1919 B-7, 1923 M15, 1923 M27, 1925 A-11, 1927 A-7, 1928 A-17, 1929 A-24, 1929 A-33, 1931 A-3, 1933 A-26, 1933 A-33, 1935 A-14, 1937 A-20, 1940 A-2.
- Reeks X, Gevaarlijke Inrichtingen 1912-1931, nr. 3807 (9.11.1925)

Stadsarchief Roeselare

- Burgerlijke stand (19de eeuw) en Bevolkingsregisters 1866-1876 en 1880-1890.
- Rol van de directe belastingen (grondbelasting, personele belasting en patentbelasting), 1880, 2 delen

Zottegem. Departement Cultuur

- Verslagboek van de Algemene Vergaderingen S.U.C. (1962-juni 1983)

Uitgegeven bronnen

- Arbeidsreglement van Sanitary Underwear Cy N.V. Breigoedfabriek, Gent, 1965.

(Dames)bladen:

- Avenue, 1966, 1968
- Femme Pratique, 1964, 1966
- Libelle, 1949, 1958, 1960
- Moniteur Textile. Organe professionnel de l'industrie et du commerce textiles belges. Beroepsorgaan..., 1936-1949.
- Ons Volk. Weekblad voor het gezin, 1965.
- Panorama, 1965-1969
- Rijk der Vrouw, 1977, 1979
- Texpress, 11 februari 1984.
- Exposé de la situation administrative de la ville de Gand.../Verslag van de bestuurlijke toestand van de stad Gent, 1870-1986.
- Exposé de la situation administrative de la province de la Flandre orientale.../Verslag van de bestuurlijke toestand van de provincie Oost-Vlaanderen, 1870-1986.

Kranten:

- La Flandre Libérale: 1948, 1963 (passim)
- De Gentenaar, 24-25 juni 1923; 9-10 augustus 1942; 11.12.1948
- Het Volk, 1948, 1963, 1986 (passim) en "Breigoednijverheid" bijvoegsel bij Het Volk van 13.10.1977
- Provincialen Almanak en weg-wijzer der stad Brugge en der Provincie West-Vlaanderen voor het jaar 1889, Brugge, 1889.
- Wegwijzers van de stad Gent, 1888-1932 (passim)
- Wegwijzer van Rousselaere en het arrondissement voor het jaar 1882, Roeselare, 1882; id. voor 1883, 1889.

Interviews met gewezen personeelsleden

- Interview op 24.01.2010 met Huguette Borst, werknemster van 1953 tot 1986
- Interview op 26.01.2010 met A. Van Hecke (*1945), productiehoofd en personeelschef van 1966 tot 1986
- Interview op 05.02.2010 met B. Lievens, bediende en later secretaresse van de directeur van 1952 tot 1986
- Interview op 8.02.2010 met Ph. Raimond, commercieel directeur van 1963 tot 1975; daarna vertegenwoordiger voor Frankrijk van 1972 tot de sluiting van het bedrijf

- Interview op 5.03.2010 met E. Stas de Richelle, handelsvertegenwoordiger van 1972 tot sluiting bedrijf
- Interview op 5.03.2010 met P. de l'Arbre, directeur van 1965 tot de sluiting van het bedrijf
- Interview op 17.03.2010 met L. Brysse (°1928), die bij Demeester werkte van 1943 tot 1952
- Interview op 1.04.2010 met S. Engels, arbeidster van 1954 tot 1964
- Interview op 15.04.2010 met Robert Galle (°1941) conciërge van 1979 tot de sluiting van Gent
- Interview op 24.05.2010 met A. Van den Broucke, magazijnhoofd van eind jaren '50 tot 1991
- Interview op 12.06.2010 met Jenny Somerlinck (°1946), arbeidster van 1972 tot 1986
- Interview op 20.10.2010 met Hilda Poppe, arbeidster van 1947 tot 1957
- Interview op 20.10.2010 met Ghislaine Mortier, arbeidster van 1946 tot 1953
- Verschillende gesprekken met S. Clyncke, werkzaam op de sociale dienst van 1947 tot 1984

Geraadpleegde literatuur in volgorde van verschijnen

- Les industries à domicile en Belgique. Volume VII. L'industrie de la bonneterie (E. DUBOIS), Brussel, 1905.
- G. BROKKEN, De breigoednijverheid (Centraal Verbond der Christene Textielbewerkers van België, Congres 13-14 september 1947), Gent, 1947.
- E.X. VAN HOUTTE, L'évolution de l'industrie textile en Belgique et dans le monde de 1800 à 1939, Leuven, 1949.
- M. ANSELIN, A. BUYST, J. MATON, Economisch Structuurbeeld van Oost-Vlaanderen, Gent (Seminarie Rijksuniversiteit Gent), 1959.
- R. BULTINCK en W. VAN MERHAEGE, Kenmerken en groeikansen van de Gentse economie, Gent (SERUG), 1962.
- A. BRAECKMAN, Economische Expansie in het Centrum van de Gouden Driehoek, in Journal des Voyages, 1966, 42ste jg., nr. 271, p. 13-17.
- E. VERFAILLE, Ontstaan en ontwikkeling der Weef- en Breigoednijverheid in de Stad St-Niklaas, in: Journal des Voyages, 1966, 42ste jg., nr. 271, p. 27-36.
- Economische Spiegel van Oost-Vlaanderen (Levensspiegel van Oost-Vlaanderen, deel 3), Gent, 1971.
- De stad Sint-Niklaas. Een doorbraak van historie naar toekomst, Gent/Leuven/Brussel, 1971.
- L. KIECKENS, Half-ambachtelijke fabricatie van kousen en sokken, in TIC, 1987, dl. 18, nr. 2, p. 27-42.
- L. en R. DE GRAEVE, Het Gentbrugge van toen, Gentbrugge, 1988.
- G. DE VOGELAERE en V. DE SMET, Ledeberg door de jaren heen, Nieuwkerken-Waas, 1988.
- E. DIJKMEIJER, Textiel. Deel II: Spinnen, weven, bindingsleer en breien, Amsterdam, 1990.
- M. DE BLEECKER en W. PATOOR, Gentbrugge. Acht eeuwen geschiedenis, Gentbrugge, 1993.
- E. VAN HAUTE, "De meest moordende van alle industrieën". De huisnijverheid in België omstreeks 1900, in: Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, 1994, XX, 4, p. 463-485.
- R. POELMAN, Terugblik op Sint-Amandsberg, Gent, 1996.
- L. DE BOTH, Een beperkte 'tour d'horizon' van de Zottegemse bonneterie- en textielnijverheid, in: Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde, 1997, VIII, p. 39-45.
- Roeselare, "Het Manchester van Vlaanderen". Tentoonstelling rond de textielgeschiedenis van Roeselare. Museum Blomme, 15 febr.-2 maart 1997 (redactie: C. Vande Voorde), Roeselare, 1997.
- M. DE WAELE, De eeuw van de vrouwen? Werk en leven van vrouwen in de twintigste eeuw, in TIC, 1998, dl. 63, nr. 3, cahier 7.
- E. DE CLERCK, De textielindustrie te Gent, haar voorsteden en Ronse tijdens het interbellum, Gent (lic.verh.), 2001.
- K. GILLIS, Situatieschets. De textielnijverheid in Oost-Vlaanderen (EROV), Gent, 2001.
- K. MAINZ, Over bouwen en verbouwen. De textielnijverheid in het arrondissement Aalst (1914-1944): een industriële archeologie, Gent (lic.verh.), 2001.
- Stad Zottegem. Administratief Centrum Sanitary (tekst en samenstelling: D. Lamarcq en E. François), Zottegem, 2003.
- M. DE LOMBAERDE en F. DE ROOVER, Het historisch breigoedmuseum te Sint-Niklaas, in Siwe magazine van het Steunpunt voor Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed vzw, 2009, nr.37/38, p. 51-55.
- N. DESIMPELAERE, Het archief van kousenfabriek duParc uit Aalst ontsloten, in TIC, 2009, jg.26, deel 105, p. 40-47.
- Tussen stof en steen. Mode rond 1900, Gent, 2009 (brochure n.a.v. een tentoonstelling in de Burgstraat van 14/11 tot 27/12/2009; tekst: J. de Meyere)
- J. TYSENS, Deftig vermaak, ijdel vertier. Stedelijkheid en burgerlijke ontspanning in het 19de eeuwse Gent, Gent, 2009.
- B. DE WILDE, Arbeid in het oog van de storm. Gentse textielarbeiders in een veranderende textielsector (1945-1970), in Geschiedenis: zijn werk, zijn leven. Huldeboek René De Herdt, Gent, 2010, p. 73-90.
- L. VAN NIEUWENHUYSE, Historische bodemverontreiniging in Gent. De erfenis van een industriestad, in Geschiedenis: zijn werk, zijn leven. Huldeboek René De Herdt, Gent, 2010, p. 275-297.